

UDK: 329.17(497.5)"1934/..."
336.74(497.5)"1993/..."

Primljeno: 18. 3. 2022.

Prihvaćeno: 11. 4. 2022.

Izvorni znanstveni rad

<https://doi.org/10.22586/pp.v41i62.21810>

*Mario Jareb**

Kuna kao simbol novčane vrijednosti i heraldički znamen u prošlosti i sadašnjosti

U radu je dan pregled uporabe pojma kune kao ekvivalenta novčane vrijednosti odnosno obračunskoga novca od srednjega vijeka. Pritom je razmotreno prvobitno podavanje u kuninim kožama te dokumentirano korištenje kunine kože kao novca u jednom izvoru iz 12. stoljeća. Spomenut je i porez marturina/kunovina, o kojemu je u historiografiji već dosta pisano. Također je razmotrena pojava lika kune na novcu, slavonskom banovcu, i to na njegovu licu, na kojemu je taj lik predstavljao oznaku vrijednosti. Pretpostavka je da je upravo gotovo više od stoljeća pojave lika kune na banovcu utjecalo na njegovu preobrazbu u simbol zemlje, pa i na kasniju prisutnost na grbu Slavonije. Preko toga grba ostao je lik kune trajno prisutan u javnosti od njegove najstarije zabilježene pojave u 15. stoljeću do danas. Pojam kune kao ekvivalenta novčane vrijednosti oživljen je objavom niza historiografskih radova od kraja 19. stoljeća. Upravo na tome temelju Ustaška organizacija donijela je 1934. odluku o uvođenju kune kao hrvatskoga novca, a o nazivu kuna za novac radilo se i u doba Banovine Hrvatske. Ona je upravo na temelju razloga iz 1934. uvedena kao novčana jedinica u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Ponovo se kuna kao novčana jedinica pojavila u Republici Hrvatskoj 1993. (u optjecaj je puštena 1994.), pri čemu su njezino uvođenje pratile rasprave o opravdanosti zbog korištenja kune kao novčane jedinice u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Ponovo su slične rasprave dospjele u javnost nakon odluke o stavljanju lika kune na nacionalnu stranu kovanice od 1 eura.

Ključne riječi: kuna, novčani ekvivalent, obračunski novac, kunina koža, marturina, slavonski banovac, grb Slavonije, Ustaška organizacija, Nezavisna Država Hrvatska, Banovina Hrvatska, Republika Hrvatska

* Mario Jareb, Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, 10 000 Zagreb, E-mail adresa: m_jareb@yahoo.com

Uvod

Pojam kune u suvremenoj Republici Hrvatskoj prvenstveno je povezan s hrvatskom valutom kunom i likom kune na grbu Slavonije iz kraja 15. stoljeća, koji je i dio grba (i zastave) Republike Hrvatske.

Kuna kao valuta (dijeli se na 100 lipa) uvedena je *Zakonom o izmjenama Zakona o Narodnoj banci Hrvatske* od 29. srpnja 1993., a u optjecaj je puštena na Dan državnosti 30. svibnja 1994.¹ U doba njezina uvođenja u javnosti je bilo rasprava o opravdanosti uvođenja novčane jedinice pod tim nazivom, no „najčešći je prigovor bio usmjeren na sam naziv kuna s dva osnovna argumenta: da to ime novca nije utemeljeno na starijoj hrvatskoj tradiciji, nego da se veže samo uz Nezavisnu Državu Hrvatsku 1941-1945, a ta činjenica da onda škodi hrvatskim interesima jer ugrožava hrvatski ugled u suvremenom svijetu, koji je izgrađen na temeljima stvorenima u antifašističkom ratu protiv sila Osovine 1939-1945.”² Prethodni navod preuzet je iz knjige Dalibora Brozovića koja je 1994. objavljena sa svrhom predstavljanja nove novčane jedinice, ali i da bi odbacila prethodno spomenute optužbe i razjasnila zbog čega je došlo do prihvaćanja kune kao njezina naziva.³

Brozović je tada isticao da je naziv kuna „utemeljen na razne načine u dugim stoljećima hrvatske monetarne prošlosti”.⁴ Iako je te riječi Brozović zapisao 1994., ipak je hrvatska javnost s obzirom na stavljanje lika kune na nacionalnu stranu kovanice od 1 eura suočena s raspravama i prigovorima vrlo sličnim onima iz 1993./1994. godine. Zbog toga ću u nastavku opširnije progovoriti o pojmu kune kao važnom dijelu hrvatske novčarske tradicije, pri čemu ću se već i zbog činjenice da je Brozovićevo izdanje danas gotovo nepoznato ili slabo dostupno javnosti djelomice osloniti na spoznaje do kojih je tada došao.

¹ Usp. članak 1. „Zakona o izmjenama Zakona o Narodnoj banci Hrvatske” od 29. srpnja 1993. (*Narodne novine: službeni list Republike Hrvatske* /Zagreb/, br. 79, 30. 8. 1993., pristup ostvaren 15. 3. 2022., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_08_79_1607.html), u kojemu stoji: „U Zakonu o Narodnoj banci Hrvatske (‘Narodne novine’, br. 74/92. i 26/93.) u članku 35. riječi: ‘Hrvatska kruna’ zamjenjuju se riječju: ‘kuna’, a riječ ‘banica’ zamjenjuje se riječju ‘lipa’.” – Prvobitno je člankom 35. „Zakona o Narodnoj banci Hrvatske” od 4. studenog 1992. (*Narodne novine: službeni list Republike Hrvatske*, br. 74, 4. 11. 1992., pristup ostvaren 15. 3. 2022., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1992_11_74_1966.html) kao novčana jedinica Republike Hrvatske bila uvedena hrvatska kruna, koja se dijelila na 100 banica.

² Navod prema: Dalibor Brozović, *Kune i lipe: novac Republike Hrvatske* (Zagreb: Narodna banka Hrvatske, 1994), 7.

³ Zbog tih je razloga istodobno objavljeno i izdanje na engleskom jeziku: Dalibor Brozović, *The Kuna and the Lipa: The Currency of the Republic of Croatia* (Zagreb: National Bank of Croatia, 1994).

⁴ Brozović, *Kune i lipe*, 45.

Ono o čemu je on tada raspravljao nije bila i zamisao da se lik kune na grbu Slavonije možda oslanja na lik kune koji je više od stoljeća tijekom srednjega vijeka bio kovan na onome što danas poznajemo pod pojmom slavonskih banovaca.⁵

Pojam kune kao novčane protuvrijednosti u srednjem vijeku

Stoljećima je pojam kune, odnosno kunine kože ili kunina krzna, bio povezan s plaćanjem poreza. Riječ je o pojmu kunovina ili marturina, koji je dobro poznat posebice iz radova Vjekoslava Klaića i Zlatka Herkova, a navode iz rada ovoga posljednjeg obilno je iskoristio Brozović u svojoj knjizi iz 1994. godine.⁶ Oba autora u svojim radovima navode brojne izvore koji upućuju na raširenost kunovine ili marturine u hrvatskim zemljama, posebice u 13. ili 14. stoljeću. Herkov navodi da se naziv „‘marturina’ izrijeком spominje potkraj 12. stoljeća (...), ali iz Andrijine Zlatne bule od godine 1222. saznajemo, da se ona ubira već od doba kralja Kolomana”.

U prethodnim razdobljima postoje naime podavanja koja su obavljana u kuninim kožama, odnosno Herkov navodi da se naziv „marturina” izvodi od „izvornog podavanja, iz kojega se razvila ta daća, a koje se sastojalo u davanju kuninih koža. Misli se, da je ‘marturina’ u tom svom izvornom obliku postojala u doba vladara narodne krvi. Godine 1018, obvezuje se grad Osor na Cresu mletačkoj vladi na davanje danku od 40 kuninih koža, dok se iste godine grad Cha Fisolet [grad Beli na Cresu, nap. M. J.] obvezuje na danak od 15 kuninih koža (...)”⁷ Tu je Herkov preuzeo podatke koje je u izvorima pronašao Klaić, koji navodi da se 1018. godine gradovi „na otocima obavezuju (...) mletačkoj općini plaćati ‘tributum’, i to Rab na godinu 10 libara svile, Krk 10 lisičjih koža, Osor 40 kuninih krzna, a Beli 15 dobrih kuninih koža. Po tome mogli bismo zaključiti dvoje: prvo da su rečeni gradovi valjda prije toga hrvatskim knezovima davali uz gotove novce pomenute prirodine, a drugo, da su oni nakon povratka pod vlast hrvatskih kraljeva i njima tu daću namirivali. Svakako stoji, da je marturina u Hrvatskoj još za narodne dinastije bila jako raširena i uobičajena, kad su sami gradovi na

⁵ Taj je naziv predložio Ćiro Truhelka u: „Slavonski banovci (prinos hrvatskoj numismatici)”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 9 (1897), br. I/III: 1-160.

⁶ Vjekoslav Klaić, „Marturina: Slavonska daća u srednjem vijeku”, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti: Razredi historičko-filološki i filozofičko-juridički*, knj. 62 (1904) = knj. 157: 114-213; Zlatko Herkov, *Grada za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*, sv. 2 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1956), 128-131. Usp. i natuknicu „Marturina”, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, pristup ostvaren 21. 2. 2022., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39217>. – Herkov spominje kunovinu i kunu (kuninu kožu ili krzno) i u drugim natuknicama drugoga, ali i prvoga sveska *Grade*.

⁷ Zlatko Herkov, *Grada za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*, sv. 1 (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1956), 128.

otocima i u primorju dalmatinskom svoje obveze prema Mlecima namirivali kuninim i lisičjim kožama”.⁸

Dostupni podatci koje navode i Klaić i Herkov pokazuju da se u doba kad se marturina spominje u Zlatnoj buli podavanje ne ubire u kuninim kožama ili krznima nego u (kovanom) novcu, pa se može govoriti o procesu preobrazbe pojma kune iz onoga koji je označavao vrijedan predmet životinjskoga podrijetla u pojam kojim se izražava protuvrijednost u novcu, odnosno kovanome novcu, kao tada i stoljećima kasnije jedinom obliku novca. Prema tome, pojam kune ima konkretnu novčanu vrijednost, pa se može govoriti i o obračunskoj novčanoj jedinici.

Postoje ipak posredni dokazi da su se uz podavanja u novcu bar povremeno održavala i podavanja u kuninim kožama ili krznu. Herkov navodi nekoliko primjera iz 17. stoljeća, po jedan iz Mokrica (1628.) i Rakovca (1630.) i dva iz Vrbovca (1623. i 1669.).⁹ U prvospomenutom vrbovečkom primjeru iz 1623. navodi se da kmetovi „su nam dužni od svake hiže na leto davati jednu kunju kožu”.

Uza sve to postoji i izvor iz 12. stoljeća, konkretno iz 1154. godine, koji vrlo precizno govori o tome da je u „zemlji Slavena”, koja je nedvojbeno povezana s Ugarskom i prostire se do Dunava, kunina koža služila i kao novac. Arapski putopisac Ebu Hamid el-Garnati u svojem putopisu opisuje kako stanovnici te „zemlje Slavena” za „platno sredstvo u međusobnoj trgovini upotrebljavaju kožicu kune, obrijane dlake, a koja se ni za što drugo ne upotrebljava, niti je za što drugo upotrebljiva. Kožica kune mora biti cijela s glavom, prednjim i zadnjim šapama i samo kao takva je ispravna. Osamnaest takvih kožica vrijedi kao jedan srebrni dirhem, po njihovu tečaju. Kožica je opšivena čvrstim koncem i zovu je **kundža**. Za jednu takvu kožicu kupi se komad kruha od kojega se najede odrasli muškarac. Kod njih se za te kožice sve kupuje i prodaje, prilježnice, robovi, sluge, zlato, srebro, hrana i sve druge potrepštine. Taj novac ne vrijedi ni u jednoj drugoj zemlji. Kada se kožnati novac pohaba, nose ih na popravak k majstoru koji pode-rane kožice zašivaju čvrstim kožnim koncem (oputom). Na rubnim koncima vješaju crna olovna zrnca, a zatim se pečate crvenim kraljevim pečatom. Na svakoj je kožici utisnut pečat. Tako popravljene kožice stavljaju se u optjecaj i nitko ih ne smije odbiti u kupoprodaji i trgovini”.¹⁰

⁸ Klaić, „Marturina”, 145-146. Treba naglasiti da Klaićevo (i Herkovljevo) tumačenje iz perspektive političke povijesti ima neodrečnosti, posebice u pogledu vlasti na otocima prije kralja Petra Krešimira IV.

⁹ Klaić, „Marturina”, 59.

¹⁰ Navod iz Ebu Hamidova putopisa kako ga je donio Ševko Omerbašić, „Islam i novac”, u: *Religije i novac. Zbornik radova međunarodnog simpozija održanog u Zagrebu 11. prosinca 2004.*, ur. Ivan Koprak (Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 2005), 87. Omerbašić podatke o putopisu daje na str. 86, a na str. 87 navodi da Ebu Hamid u putopisu „detaljno opisuje novac koji je čvrsto povezan s imenom naše monete kune”.

Ebu Hamid nije doduše ni približno opisao opseg spomenute „zemlje Slavena”, no može se pretpostaviti da je pisao o krajevima na jugu Ugarske i bar o dijelu srednjovjekovne Slavonije.¹¹ Sredinom 12. stoljeća, naime, područje današnje srednje i istočne Slavonije te Srijema bilo je dio juga Ugarske (područja Požeške, Vukovske i Srijemske županije), a upravo tim dijelom ugarskoga kraljevstva tekla je i rijeka Dunav spomenuta u njegovu opisu.¹²

Arapski putopisac koji je proveo više godina u Ugarskoj (Unkarija) ipak razdvaja taj pojam od pojma „zemlja Slavena”. Moguće je da je spomenute županije ubrojio u tu zemlju zbog jezika njihova stanovništva, ali i nekih običaja koji su ih odvajali od ostatka Ugarske. Tako je još potkraj 14. stoljeća zabilježeno da se na području Požeške i Vukovske županije ubire marturina, kao i na području Slavonije. Moguće je da je Ebu Hamid boravio i na prostoru ondašnje Slavonije, regnuma Slavonije, koji je obuhvaćao područja Zagrebačke, Križevačke i Varaždinske županije, za koje tada sigurno nije bio kovan poseban domaći novac.¹³ Može se naime pretpostaviti da je na području županija koje su se prostirale istočno od toga prostora u optjecaju bio novac ugarskih vladara s obzirom na činjenicu da su činile dio ugarskoga kraljevstva.

Upravo zbog toga logično je pretpostaviti da je korištenje kuninih koža kao novca, kako je to opisao Ebu Hamid, bilo svrsishodnije i opravdanije na području gdje se u to doba ne kuje domaći novac, nego je u optjecaju novac iz susjednih

¹¹ O rasezanju srednjovjekovne Slavonije, ali i položaju istočnijih slavonskih županija (u današnjem smislu prostornoga poimanja pojma Slavonije) usp. Stanko Andrić, „Upravna zasebnost i društvene osobitosti srednjovjekovne Slavonije”, u: *Hrvatsko mađarski odnosi 1102. – 1918.*, ur. Milan Kruhek (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004), 89-94. O prostoru Slavonije u 13. stoljeću usp. Tomislav Bali, *Slavonski meandar: prostor i pojam Slavonije u XIII. stoljeću* (Zagreb: Srednja Europa, 2014). Treba napomenuti da se trenutačno provodi znanstveno-istraživački projekt „S(c)lavoni(j)a: ime, opseg i granični položaj u srednjem i ranom novom vijeku” (IP-2020-02-3333), koji financira Hrvatska zaklada za znanost, čiji je voditelj dr. sc. Robert Skenderović, a tematizira navedenu problematiku. Može se očekivati da će u sklopu projekta biti objavljeni i novi radovi o toj problematici.

¹² Omerbašić, „Islam i novac”, 87, spominje da Ebu Hamid govori o tome kako u „zemlji Slavena” oko rijeka žive dabrovi, „čija se koža odvozi u Bugarsku i tamo prodaje na trgovima, a od koje se izrađuju krzna”. Pritom je znakovit spomen Bugarske. Kad je Ebu Hamid boravio u Ugarskoj i „zemlji Slavena”, Ugarska je južno od Save i Dunava graničila s (obnovljenom) bizantskom vlašću, no od 9. stoljeća dotad na tom se području izmjenjivala bugarska i bizantska vlast, pa se sredinom 12. stoljeća pojam Bugarske lako mogao odnositi na današnja sjeverna područja uže Srbije, uključujući i današnji srpski glavni grad Beograd. – Znakovito je u tom smislu što i mađarski naziv za taj grad Nándor Fehérvár (ili Nándorfehérvár), u kojemu je ugarska vlast bila povremeno nazočna znatno prije Ebu Hamidova boravka u Ugarskoj, u prijevodu znači *Bugarski Beograd*. Sve to upućuje na pretpostavku da je Ebu Hamid pišući o „zemlji Slavena”, kojoj je pribrojio i Dunav, pisao zapravo o dravsko-savskom, odnosno dunavsko-savskom međurječju, što obuhvaća srednjovjekovni, ali i suvremeni prostor Slavonije i Srijema.

¹³ O županijama u Slavoniji u to doba, pa i o njihovoj pripadnosti, usp. Borislav Grgin, „Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku”, u: *Hrvatske županije kroz stoljeća*, ur. Franko Mirošević (Zagreb: Školska knjiga, 1996), 21-31.

zemalja, u što treba uključiti i novac ugarskih vladara. Prema tome bi to bilo područje pod upravom slavonskoga bana. Može se pretpostaviti da količina stranoga novca koji je dolazio izdaleka nije bila dovoljna da zadovolji potrebe za novčanom masom potrebnom za svakovrsna plaćanja, od poreza do različitih proizvoda. To možda objašnjava raširenu uporabu kuninih koža, koje su služile kao „pravi” novac, odnosno bile su ekvivalent kovanoga novca.

Držim kako je Ebu Hamidov navod da su kože bile označene kraljevskim pečatom čvrsta potkrepa takvoj tvrdnji, odnosno pečat je očito bio u funkciji oznake vladara na kovanicama (ime, simbol...). Slično su se kunine kože kao novac koristile i u srednjovjekovnoj Rusiji; Klaić prenosi mišljenje ruskoga povjesničara Karmazina da su se „riječju *kuny* označivala ne samo kunina krzna, nego i nekakvi kožnati novci, načinjeni od gubica i drugih komada kuninih koža, i da je na te komade udarala vlada neke žigove ili znamenja”.¹⁴

Svakako je zanimljiv i navod o tome da se kože, odnosno novac, nazivaju kundža, što je očito arabizirani naziv izveden iz hrvatskoga i općeslavenskoga pojma kuna. Držim da se zbog toga taj naziv može interpretirati i kao da je naziv za taj novac bio kuna.

Izvori ne upućuju na to dokad je živio običaj što ga je Ebu Hamid opisao 1154. godine, no može se pretpostaviti da nije naprasno nestao s njegovim odlaskom iz Ugarske i „zemlje Slavena” te da se zadržao bar još neko vrijeme.

Lik kune na slavonskim banovcima

Tek nešto manje od pola stoljeća nakon toga opisa u srednjovjekovnoj Slavoniji dolazi do kovanja domaćega novca, banskoga ili herceškoga, što je potrajalo sve do druge polovine 14. stoljeća.

U početku je bila riječ o novcu koji je po izvedbi, obliku i težini umnogome bio svojevrsna kopija novca kovanog u nedalekom Friesachu u sjevernoj Koruškoj (po tome nazvan frizatik), koji je kolao i slavonskim prostorima. U numizmatičkoj literaturi taj se novac s obzirom na to da je kovan na hrvatskim prostorima naziva hrvatskim frizatikom (odnosno hrvatskim frizaticima). Hrvatski frizatici

¹⁴ Klaić, „Marturina”, 130. Na str. 130-132 Klaić spominje i druge primjere koji govore o korištenju „kožnatoga novca”, uglavnom od kuninih koža, u Rusiji, Poljskoj i baltičkim zemljama. Također govori o prijeporima među ruskim istraživačima o tome je li takav novac uopće postojao ili je bila riječ o kovanome novcu. Klaić je ipak na temelju velikoga broja izvora zastupao postojanje „kožnatoga novca”, koji je u nekim dijelovima Rusije bio u uporabi još u 17. stoljeću. On na str. 135 ističe da po svemu „što smo dosad iznijeli, razabiramo, da je danak od kuninih koža bio poznat u Rusiji već u IX. stoljeću, dok se je u Poljskoj plaćanje kuninim i vjeveričjinim kožama uzdržalo gotovo do polovice XIV. stoljeća”.

vezani su uz vladavinu jednoga vladara, prvo hercega Andrije (1198. – 1204.), kasnije kralja Andrije II. (1205. – 1235.).¹⁵

Dolazak na prijestolje novoga kralja Bele IV. (1235. – 1270.) i hercega Kolomana (1235. – 1241.) označio je početak nove epohe u kovanju domaćega novca. Upravo u to doba napušteno je kovanje hrvatskih frizatika, a zamijenile su ih srebrne kovanice koje danas poznajemo po nazivu slavonski banovac.¹⁶ Banovci su redovito i bez iznimke sadržavali lik kune, a kovani su do bana Nikole Széchyja (ban od 1346. do 1349.).¹⁷ Poput frizatika prije njih, redovito su kovani denari (prosječne težine od 0,70 do 0,90 grama) i poludenari (prosječne težine od 0,40 do 0,60 grama).¹⁸ Najkasnije od 1256. banovci su kovani u Pakracu, a od oko 1260. u zagrebačkoj kovnici.¹⁹

¹⁵ Detalje o svim tipovima hrvatskih frizatika, denara i poludenara donijeli su Bože Mimica, *Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske (IV. st. pr. Krista – 1918.) = Numismatik auf dem historischen Boden Kroatiens (IV. Jh. v. Chr. – 1918.)*, II. izdanje (Rijeka: Vitagraf, 1994), 48-62 i Irislav Dolenec, *Hrvatska numizmatika od početaka do danas: kovani novac, papirni novac, radne marke, privatna izdanja kovanog novca – žetoni* (Zagreb: Prvi hrvatski bankovni muzej Privredne banke Zagreb, 1993), 18-26.

¹⁶ Prema: Ivan Rengjeo, „Početak kovanja slavonskih banovaca”, *Obol* 30 (1977): 46, kovanje banovaca počelo je u doba kralja Bele IV. i hercega Kolomana (herceg od 1235. do 1241.), i to nakon 1237. godine. Detaljan pregled svih poznatih tipova banovaca, denara, poludenara i u jednom slučaju bagatina s odgovarajućim ilustracijama u: Mimica, *Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske*, 367-404. Nešto sažetiji prikaz postoji i u: Dolenec, *Hrvatska numizmatika*, 27-40, pri čemu treba upozoriti na str. 27, na kojoj su iznimno kvalitetne fotografije lica i naličja čak 27 primjeraka toga novca. Usp. i kvalitetne reprodukcije banovaca iz doba kralja Bele IV. (lice i naličje) i Andrije III. (lice) u: Dubravka Peić Čaldarović, Nikša Stančić, *Povijest hrvatskoga grba: hrvatski grb u mijenama hrvatske povijesti od 14. do početka 21. stoljeća* (Zagreb: Školska knjiga, 2011), 76 i 236. Usp. i kvalitetnu fotografiju lica i naličja banovca iz doba kralja Bele IV. uz natuknicu „Banovac”, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, pristup ostvaren 3. 3. 2022., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5735>. – O banovcima, pa i o problematici pojave lika kune na novcu, postoji opsežna literatura, koja je redovito upotpunjena više ili manje kvalitetnim prikazima kovanica. Pritom svakako treba spomenuti opsežan rad u šest nastavaka Aleksandra Benažića „Podrijetlo simbola kune na hrvatskom novcu”, (I): *Numizmatičke vijesti* 43 (2001), br. 54: 74-109; (II): *Numizmatičke vijesti* 44 (2002), br. 55: 97-121; (III): *Numizmatičke vijesti* 45 (2003), br. 56: 139-187; (IV): *Numizmatičke vijesti* 46 (2004), br. 57: 99-134; (V): *Numizmatičke vijesti* 47 (2005), br. 58: 121-133; (VI): *Numizmatičke vijesti* 48 (2006), br. 59: 111-128. Usp. i: Aleksandar Benažić, „Simbolika hrvatskih banovaca”, *Numizmatičke vijesti* 59 (2017), br. 70: 137-155.

¹⁷ Usp. prikaze primjeraka denara iz doba toga bana u: Dolenec, *Hrvatska numizmatika*, 37-38 i Mimica, *Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske*, 402-403.

¹⁸ Podatke o prosječnoj težini pojedinih tipova banovaca donio je Dolenec, *Hrvatska numizmatika*, 27-40.

¹⁹ Rengjeo, „Početak kovanja slavonskih banovaca”, 48. Prema: Mira Kolar Dimitrijević, *Povijest novca u Hrvatskoj od 1527. do 1941. godine* (Zagreb: Hrvatska narodna banka, 2013), 13, prva „poznata banska kovnica novca nalazila se u Pakracu. Ta je kovnica radila od 1256. do 1260., nakon čega je premještena u Zagreb. U toj se kovnici kovao slavonski denar (denarius banalis, moneta banalis). (...) Slavonski denari ostali su nepromijenjeni po tipu i po veličini te upućuju na određenu monetarnu stabilnost, koje će nedostajati u kasnijem razdoblju. Novac se kovao još u Srijemu i, vjerojatno, u Virovitici”.

Kuna je redovito prikazivana na licu (aversu) banovaca, odnosno na licu „dinara nalazi se kuna u trku između rozeta banovih grbova. Na naličju je dvostruki križ, ispod njega dvije okrunjene glave, iznad njih zvijezda i polumjesec sa znacima kružića, ptice, ljiljana, itd.”²⁰

Držim da na prvobitnu pojavu kune na banovcima ne treba gledati kao na pojavu nekoga heraldičkog simbola, nego ju treba povezati s oznakom vrijednosti novca na kojemu je iskovana. Prema tome se i lik kune na banovcima može protumačiti kao svojevrсни ekvivalent novčane vrijednosti. Pritom treba podsjetiti na to da je pojam kune u to doba već bio ekvivalent novčanoj vrijednosti, na što upućuje i spomenuta marturina. Ipak, pretpostavljam da je njezino višedesetljetno postojanje na tako raširenu sredstvu plaćanja kakvo je banovac u hrvatskim zemljama i izvan njih u to doba utjecalo na njezinu preobrazbu u simbol povezan s pojmom Slavonije. Banovci su, naime, redovito upravo na licu sadržavali natpis *Moneta regis* [rjeđe *ducis*] *p(ro) Sclavonia*, a na banovcima bana Nikole Bánffyja (Banića) stajao je natpis *Moneta Nicolai bani*.²¹ Lik kune najčešće je na licu prikazivan s dvije šestokrake zvijezde, koja je kasnije postala dio „staroga” grba koji je 1496. godine Vladislav II. Jagelović dodijelio Slavoniji. Prema tome, na banovcima nalazimo dva uobičajena elementa onoga što je poslije postalo grb Slavonije.

Lik zvijeri koji se od prve polovine 13. stoljeća pojavljuje na banovcima nedvojbeno je lik kune, no treba upozoriti na tezu Mate Božića i Stjepana Ćosića da je to zapravo lik lava. Progovorivši o liku lava na spomenutim hrvatskim frizaticima, pretpostavili su sljedeće: „dok se dinastički simbol Arpadovića, lav u hodu, na hrvatskim frizaticima javljao sporadično, na slavonskim banovcima koji su se počeli kovati u vrijeme hercega Kolomana lav se pojavljuje kontinuirano, što ukazuje na stabilizaciju uporabe toga numizmatičkoga lika kao znaka hercegâ kraljevskoga roda. Na naličju banovaca je dvostruki križ, a ispod njega dvije okrunjene glave (likovi kralja i kraljice), okrenute jedna prema drugoj. Važno je reći kako su se okrunjene glave u slučaju hrvatskih frizatika nalazile na aversu, dok su kod slavonskih banovaca smještene na reversu. Po svemu sudeći, sredinom 13. stoljeća došlo je do inverzije u hijerarhiji znamenja, pa je lav Arpadovića kao već ustaljen simbol *rex iuniora* odnosno hrvatskih hercega, s reversa frizatika, prešao na avers slavonskih banovaca, a okrunjene kraljevske glave s dvostrukim križem s lica frizatika prešle su na naličje banovaca. Pritom su lavlja obilježja na četveronožnoj životinji postajala sve neprepoznatljivija.”²²

²⁰ Mimica, *Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske*, 367.

²¹ Za tumačenje kratice *p* kao *pro* usp. Luka Štefan, „Moneta regis pro Sclavonia from the Meškiš-Zgruti hoard”, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 52 (2019), br. 1: 179-212.

²² Mate Božić, Stjepan Ćosić, *Hrvatski grbovi: geneza, simbolika, povijest* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2021), 40.

Prema tome bi lik kune bio zapravo modificirani lav Arpadovića, koji je naknadno postao simbol hrvatskih hercega. Držim ipak da se treba vratiti uvriježenom tumačenju prisutnosti lika kune na banovcima. Pritom prvo treba raščlaniti uporabu lavljega lika kod Arpadovića i ustanoviti može li se govoriti o arpadovićevesku lavu. Zbog toga treba napraviti raščlambu simbola koji se pojavljuju bilo na frizaticima, bilo na banovcima da bi se moglo razumjeti zbog čega nije moguće tvrditi da je na banovcima prikazan lik lava.

Najprije treba reći da se lav kao dio grba kod Arpadovića pojavljuje kratkotrajno, pa i sami autori, iako to povezuju s navodnom pojavom grba hrvatskoga hercega od 1268., tvrde da „kod svih nasljednika Bele IV. susrećemo samo crveno-srebrne grede”. Svoju tezu o pojavi potkraj 13. stoljeća grba hercega na kojemu počiva ono što danas poznajemo kao grb Dalmacije temelje na raščlambi prikaza više grbova u zapadnoeuropskim grbovnicima koji ih atribuiraju različitim vladarima, poput „kralja Slavonije”, „kralja Ugarske”, „sina ugarskog vojvode”, „kralja Danita”.²³ Različitost atribucija u grbovnicima, a i činjenica da ne pripadaju korpusu javne heraldike, ne omogućuje donošenje zaključka o tome što je točno u tom razdoblju taj grb predstavljao. Također treba reći da ne postoje izvori koji bi upućivali na to da je bilo tko od hrvatskih hercega takav grb rabio kao svoj grb. Iako iz druge polovine 14. stoljeća i doba kad ugarsko-hrvatski Anžuvinci nameću svoj grb kao svojevrsni državni grb u suvremenom smislu te riječi, ipak držim da simboli na banovcima iz doba hercega Stjepana i grb na njegovu pečatu te grb na pečatu hercega Karla Dračkog mogu poslužiti kao posredna potvrda da su hercezi kao svoj grb rabili grb vladajuće kuće kojoj su pripadali, u njihovu slučaju grb Anžuvinača.²⁴

²³ Božić, Ćosić, *Hrvatski grbovi*, 15-17.

²⁴ Riječ je o dvije inačice slavonskoga banovca iz doba hercega Stjepana, koje na licu i naličju imaju simbole prisutne u grbu ugarsko-hrvatskih Anžuvinača. Poznat je i Stjepanov herceški pečat, čiji je voštani otisak sačuvan na jednoj povelji iz 1350. godine. O obje inačice banovaca i spomenutom pečatu usp. Robert Smajlagić, „Nepoznati slavonski banski denar hercega Stjepana Anžuvinača”, *Numizmatičke vijesti* 54 (2012), br. 65: 47-52. Prva inačica banovca odavno je poznata, a o njoj je Smajlagić pisao (i objavio reprodukciju crteža lica i naličja – slika 1) na str. 47. Istovjetnu ilustraciju toga denara objavio je i: Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, sv. 2: *Dio prvi. Treće doba: Vladanje kraljeva iz različitih porodica (1301-1526)*, knj. 1: *Anžuvinci i Sigismund do gubitka Dalmacije (1301-1409)* (Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana /Kugli i Deutsch/, 1900), 113. Ta inačica na licu ima ljiljan iz anžuvinskoga grba, a na naličju i opet dio istoga grba: turnirsku kacigu iz koje raste nojeva glava na dugačkom vratu i s potkovicom u kljunu, a sa svake strane glave je po jedno pero. Druga je inačica, koju je Smajlagić opisao (i objavio fotografiju lica i naličja) na str. 48-49, izuzev sigli po naličju istovjetna prvoj. Na licu je, kako kaže Smajlagić na str. 48, umjesto ljiljana izveden Stjepanov grb – „grb u oblik srcolikoga štita, koji je podijeljen u četiri polja. Gornje lijevo polje štita ispunjeno je sa četiri krina, donje desno polje sa tri krina, a u gornjem desnom i donjem lijevom polju poprečne su pruge koje predstavljaju ugarski grb Arpadovića.” – Herceški pečat Karla Dračkog, sačuvan na jednoj povelji iz Turopolja iz 1371., objavio je u prethodno spomenutom svesku *Povjesti Hrvata* Vjekoslav Klaić na str. 160. Grb na pečatu sadržavao je anžuvinske ljiljane.

Božić i Ćosić i sami upućuju na to da se lav, odnosno četveronožac, kako ga se zbog neprepoznatljivosti dobrog dijela likova na njima naziva u numizmatičkoj literaturi, na frizaticima pojavljuje tek povremeno. Prema tome, nije riječ o ustaljenom simbolu, a usto je prikaz četveronošca različit od kovanice do kovanice. Na nekima glava četveronošca prije podsjeća na glavu grifona. Neki četveronošci imaju krila, pa je uz simbol krilatoga lava možda i opet riječ o grifonu ili krilatom zmaju. Držim svakako da prikazi četveronožaca ne omogućuju donošenje čvrstoga zaključka o tome jesu li to lavovi, a kamoli da bi se na tom temelju moglo pretpostaviti da se iz njih razvio lik navodnoga lava na banovcima. Pritom napominjem da pri analizi likova na frizaticima treba uzeti u obzir činjenicu da su oni u publikacijama zastupljeni uglavnom s ne baš najuspjelijim crtežima, a vrlo rijetko s kvalitetnim fotografijama izvornika. Iznimka je u tom smislu jedna stranica u katalogu Irlava Dolenca koja sadržava reprodukcije više frizatika, pa i onih na kojima su prikazani četveronošci.²⁵

Iako različito od tipa do tipa i od kovanice do kovanice, frizatici sadržavaju veći broj različitih simbola, od kojih se po učestalosti pojavljivanja ističu polumjesec i zvijezda, obično šestokraka. U manjem broju slučajeva pojavljuje se samo zvijezda. Danas je svakako najpoznatija takva kovanica ona kovana za hercega Andrije, vjerojatno na samom početku 13. stoljeća, a natpis na njoj tumači se i kao *Andreas D(ux) C(roatiæ)* ili *Andreas D(ei) G(ratia)*.²⁶ Natpis i simbol polumjeseca sa zvijezdom na licu toga novca poslužili su 1990. tadašnjem povjerenstvu koje je radilo na izradi grba Republike Hrvatske kao temelj za zaključak da je riječ o najstarijem hrvatskom grbu. To je prihvaćeno, pa su srebrni polumjesec i zlatna šestokraka zvijezda na svijetloplavom polju i danas dio krune grba Republike Hrvatske. Mate Božić i Stjepan Ćosić s pravom upozoravaju na to da je podrijetlo tih simbola posve „prozaično i krije se u primjercima novca salzburških nadbiskupa, koji također datiraju iz prve polovice 13. stoljeća, a kovani su u austrijskom Friesachu. Budući da je herceg Andrija svoju monetu kovao upravo po uzoru na

²⁵ Usp. Dolenc, *Hrvatska numizmatika*, 18. Na toj su stranici reproducirane fotografije ukupno 19 kovanica, a na njih šest moguće je prepoznati četveronošce.

²⁶ Usp. Mimica, *Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske*, 51; Dolenc, *Hrvatska numizmatika*, 21. Tumačenje natpisa kao *Dux Croatiae* prihvaćaju Peić Čaldarović, Stančić, *Povijest hrvatskoga grba*, 153, u čijoj je monografiji objavljena i izvrsna reprodukcija izvornika takva frizatika, ali i Božić, Ćosić, *Hrvatski grbovi*, 144. Potonji su svoj zaključak donijeli na temelju jedne od grafički ne baš jasnih ilustracija toga novca, kakve su objavili i Mimica i Dolenc. Čitanje *Andreas dux Croatiae* prihvaća i Ivan Mirnik, „Najsitnija kulturna dobra: novac i njegova uloga u srednjovjekovnoj Hrvatskoj i Slavoniji”, *Crkvena kulturna dobra: Analecta* 6 (2008): 129. – Treba spomenuti da postoji ilustracija slične kovanice koja je pripisana Andriji II., no na njoj je izveden natpis koji treba protumačiti kao *Dalmatiae Rex* (+ANDREAS • DAL • R). Riječ je o ilustraciji u monografiji: Jakob (Iacobus) Rupp, *Numi Hungariae Hactenus Cogniti, Quos Delineatos, Ac E Monumentis Historico-Numaris Illustratos. Periodus Arpadiana* (Budim: Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1841), T. VII, br. 170. S obzirom na Andrijin naslov i na činjenicu da postoje brojne inačice frizatika, ne bi bilo neobično da je kovani novac s takvim natpisom.

taj novac iz Friesacha, preuzimao je više motiva s izvornih salzburških ‘frizatika’ među koje spadaju i simboli polumjeseca i zvijezda. Prema tome, s obzirom na svoje podrijetlo i uporabu, motiv polumjeseca iznad kojega stoji zvijezda, s novca hercega Andrije, nikako se ne bi mogao smatrati znamenjem izravno povezanim s Hrvatskom, a osobito ne s njezinim najstarijim zemaljskim odnosno ‘državnim grbom’.²⁷ Tu tvrdnju povezuju s time da su se „od kraja 19. stoljeća u hrvatskoj historiografiji, heraldici i numizmatici povremeno (...) javljala mišljenja da likovi mladoga mjeseca i zvijezde (zbog njihove pojave na hrvatskim frizaticima) ujedno predstavljaju i najstarije hrvatske zemaljske odnosno ‘državne’ znakove, što se naposljetku uvriježilo i u heraldičkoj literaturi. Toj su se konfabulaciji priklonili i neki noviji autori, što je bio jedan od glavnih razloga da se upravo taj motiv 1990. godine unese u grb Republike Hrvatske”.

Treba upozoriti na to da, premda se te simbole u to vrijeme ne može promatrati kao heraldičke, ipak stoji činjenica da se oni otad pa nadalje često pojavljuju kao simboli na novcu, ali i na grbovima.²⁸ S obzirom na gotovo univerzalnu prisutnost upravo tih simbola u različitim razdobljima i različitim kulturama, oni su na novac i grbove mogli doći i iz nekoga drugog izvora.

Treba istaknuti da ih je po svojoj prilici, neovisno o novcu iz Friesacha, rabio upravo spomenuti herceg Andrija, i kao herceg i poslije kao kralj, na što upućuju simboli na njegovim pečatima.²⁹ Spomenuto je da banovci redovito sadržavaju šestokrake zvijezde, najčešće je riječ o prikazu kune između dvije zvijezde, no česta je i pojava polumjeseca i zvijezde. Pritom je riječ o prikazu tih simbola na naličju banovaca, koji se uobičajeno – barem u slučaju denara, a uz manje iznimke i u slučaju ostalih vrijednosti – nalaze uz dvostruki križ i dvije okrunjene glave. Zvijezda je prikazivana s lijeve (heraldički desne) strane križa, a na desnoj je polumjesec iznad kojega je na brojnim tipovima banovaca ljiljan. Povezivanje ljiljana i polumjeseca upućuje na to da je riječ o simboličkom prikazu Blažene Djevice Marije.

Spomenute dvije okrunjene glave u literaturi su razmjerno često opisivane kao glave kralja i kraljice, no pomnija raščlamba njihova izgleda upućuje na to da se

²⁷ Mate Božić, Stjepan Ćosić, „Nastanak hrvatskih grbova: podrijetlo, povijest i simbolika od 13. do 16. stoljeća”, *Gordogan* 15 (34) (2017), br. 35-36 (79-80): 36.

²⁸ Među grbovima su i oni hrvatskoga plemstva na području današnje Dalmatinske zagore, odnosno središta nekadašnje srednjovjekovne Hrvatske. Na više primjera grbova sačuvanih na nadgrobnim spomenicima upozorio je Krešimir Kužić, „Wappen des mittelalterlichen Adels aus Zagora”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru* 40 (1998): 43-64. Pritom posebnu pozornost zaslužuju grbovi uklesani na nadgrobnim spomenicima iz Blizne, Mitla i Niska, koji sadržavaju polumjesec i zvijezdu. Autor je donio i crteže tih spomenika na str. 55, 56 i 58 svojega rada. Na spomeniku iz Niska uklesana je i 1460. godina, a autor je spomenike koje je razmatrao i heraldičke elemente na njima smjestio u 14. i 15. stoljeće.

²⁹ Usp. reprodukcije Andrijina prvoga velikog pečata i zlatnoga pečata kako su donesene u: Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, sv. 1: *Prvo doba: Vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641-1102)*; *Drugo doba: Vladanje kraljeva Arpadovića (1102-1301)* (Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana /Kugli i Deutsch/, 1899), 197 i 203.

one u velikom broju slučajeva, osim što su sučeljene i gledaju jedna prema drugoj, gotovo ni po čemu ne razlikuju. Oblikovanje izgleda lica i kose u većini slučajeva, a redovito i kruna kojima su okrunjeni, češće upućuju na zrcalni odraz istoga lika nego na glave dviju različitih osoba.³⁰ Nije li možda prikladnije prepoznati u tim dvjema glavama glave dvaju kraljeva, odnosno glave kralja i glave prijestolonasljednika i hercega? Takvo tumačenje ima dublji smisao upravo u tome da je riječ o novcu hercega – *dux*, no to ne poništava činjenicu postojanja kralja, pa su te dvije osobe stvarni vladari područja za koje se kuje taj novac.

Spomenuti dvostruki križ simbol je moći ili vlasti kralja koji je iz Bizanta donio Bela III. početkom 13. stoljeća. Taj se križ s vremenom preobrazio u jedan od heraldičkih simbola Ugarske, pa je i danas dio mađarskoga grba. Držim da dosljedno prikazivanje toga križa kao tada već heraldičkoga simbola, prikazivanje glava kralja i hercega (ili kralja i kraljice) te često prisutnog simboličnog prikaza Blažene Djevice Marije (ljljan i polumjesec) upućuju na to da je naličje toga novca bilo u funkciji prikaza kraljevske (i/ili herceške) vlasti. Držim da je to i posredna potvrda da je kuna na licu novca uz naznaku u natpisu da je bila riječ o kraljevskom ili herceškome novcu barem u početku kovanja banovaca bila oznakom njezine vrijednosti.

A da je na licu slavonskih banovaca bila riječ o kuni, a ne o modificiranom liku lava, potvrđuje upravo likovno oblikovanje toga životinjskog lika od prvih kovanih banovaca nadalje. Za razliku od razmjerno primitivno izvedenih likova na frizaticima, banovci su po svojem likovnom oblikovanju, barem oni kovani do početka 14. stoljeća, iznimno dobro izveden i lijep novac, a prikazi kune često su iznenađujuće detaljni i nedvojbeno govore da je prikazana upravo ta mala zvijer skupocje-

³⁰ Tipično je mišljenje o glavama kao glavama kralja i kraljice ono koje je, primjerice, iznio Mirnik, „Najsitnija kulturna dobra”, 129, koji piše da je na „naličju (...) patrijarhalni križ na postolju, a ispod njega, lijevo i desno, po jedna okrunjena glava (kraljeva s dugom kosom lijevo, a kraljičina sa skupljenom kosom desno), gore lijevo polumjesec, desno zvijezda (drugi slavonski grb) (...)”. Stvarno postoje i primjerci s tako prikazanim glavama, no niz je primjera na kojima su zamijenjene strane glava s dugom i uvjetno rečeno skupljenom kosom. Postoje i primjerci na kojima obje glave imaju ili dugu ili samo skupljenu kosu. Pritom karakteristike lica ne omogućuju raspoznavanje prikazuju li glave muški ili ženski lik. Zato je određivanje karakteristika glava na temelju prikazane frizure krajnje nepouzđano. – Siguran sam da je autor kao numizmatičar i dugogodišnji kustos Numizmatičkoga odjela Arheološkoga muzeja u Zagrebu svoj zaključak donio na temelju uvida u izvornike banovaca koji su mu u velikom broju bili na raspolaganju, no nisam siguran je li toj problematici posvetio veću pozornost osim što je u nekoliko riječi opisao opći izgled banovaca. Mirnik je inače o banovcima pisao i u drugim radovima, usp. primjerice: Ivan Mirnik, „Kuna na hrvatskim grbovima i na hrvatskom srednjovjekovnom novcu”, *Veterinarska stanica: znanstveno-stručni veterinarski časopis* 25 (1994), br. 4: 233-236. – Uvid u niz izvornika i vrsnih fotografija naličja, od kojih više izvornika čuvam u vlastitoj zbirci, upućuje na spomenute razlike u prikazu glava na banovcima. Razlike postoje i na različitim izdanjima iz doba istih banova, primjerice banovcima kovanim za kralja Stjepana V. i bana Joakima Pektara (1270. – 1272.), koji na naličju nose sigle S – R (*Stephanus Rex*). U vlastitoj zbirci čuvam dva primjerka s tim siglami, pri čemu obje glave na jednom primjerku imaju dugu kosu. Na drugom primjerku glava na lijevoj (heraldički desnoj) strani ima dugu kosu, a ona druga skupljenu.

noga krzna. Može se slobodno reći da se prikaz kune na prvim banovcima gotovo do samoga kraja njihova kovanja nije odveć izmijenio, iako dakako postoje uspjeliji (uglavnom raniji) i manje uspjeti (iz posljednjih desetljeća kovanja) prikazi. Osobito su karakteristični prikazi repa i glave, koji se svakako razlikuju od prikaza lavlje glave i repa, a na dobrom dijelu poznatih primjeraka i tipova banovaca posebno detaljno i naglašeno upravo je krzno prikazane životinje. Pretpostavljam da je i taj naoko sitan detalj pokazatelj kako se na licu novca željelo predstaviti upravo kunu kao ekvivalent za novčanu vrijednost, a ne lava kao simbol kraljevske vlasti.

Slika 1. Lice i naličje slavnskog banovca kovanog u doba kralja Stjepana V. i bana Joakima (Ivačina) Pektara (1270. – 1272.)

Slika 2. Lice i naličje slavnskog banovca kovanog u doba kralja Karla I. Anžuvince i bana Nikole, sina Omodejeva (1322. – 1325.)

Mogu zaključiti da lice banovaca simbolički označava vrijednost novca, a na naličju su prikazani simboli kraljeve i hercegove vlasti poput redovito prikazanoga dvostrukoga križa i dviju okrunjenih glava, za koje pretpostavljam da najvjerojatnije simboliziraju likove kralja i hercega.

Postavlja se pitanje nije li banovac zbog prisutnosti lika kune i nazivan kunom. Poznati izvori, koji su na latinskom jeziku, ne donose nikakvu izravnu potvrdu takve mogućnosti. Prema nekoliko izvora iz 15. stoljeća koji se odnose na srednjovjekovnu Kraljevinu Hrvatsku, ne i na Slavoniju, moguće je pretpostaviti da je marturina kao podavanje na hrvatskom jeziku zvana kunom, pa bi se analogijom moglo pretpostaviti da je sličan običaj prije vladao i u odnosu na banovac kao novac koji je na sebi nosio lik kune.³¹

Ivan Mirnik ukratko spominje da se u „ono davno vrijeme u izvorima nazivaju (...) samo denarima, a kako ga je puk zvao – možda čak i kunama – to ne znamo”.³² Uz pojam *denarius*, koji označava tip i vrijednost novca, dolaze i različiti pridjevi koji opisuju osobu koja ih je dala kovati, mjesto kovanja i drugo, primjerice banski denar (*denarius banalis*).³³ Ćiro Truhelka je raspravljajući o liku kune na banovcima (koju je smatrao slavonskim grbom) mislio da su novce „s time grbom zvali (...) katkada po njemu mardurini”.³⁴ Herkov je istaknuo da Truhelka nije naveo izvore za tu tvrdnju te napominje da „za to potvrde nema”, no ipak je dodao da se na „taj motiv mora (...) svakako svesti i Belostenčeva oznaka za ‘penez slovenski, ali horvacki’, koji naziva ‘nummus martius’”.³⁵ Uz *pënez* ili *novëcz*, Belostenec u *Gazophylaciumu* navodi niz pojmova, pa je dakle slavonski ili hrvatski novac izjednačen s „kunskim novcem”, kako bi mogao glasiti pojam *nummus martius*. Belostenec u svojem rječniku ne daje nikakvo objašnjenje za takav prijevod, pa bi čak i pretpostavka o tome da ga je možda povezo sa srednjovjekovnim banovcem kao posljednjim domaćim kovanim novcem u širem optjecaju bila pretjerana. Ipak stoji činjenica da je pojam hrvatskoga novca povezo s pojmom kune.

Herkov u *Građi*, uz ogradu od Truhelkine tvrdnje o „kunskom novcu”, navodi i povelju u kojoj se spominje *denarius marturinalis*, odnosno „kunovinski de-

³¹ Klaić, „Marturina”, 159, navodi primjere iz Zadra iz 1434. i Kosinja iz 1499. godine. U prvom je primjeru riječ o molbi Armurosa Begnicha iz Zadra Anžu, Nikoli i Stjepanu Frankopan, u kojoj je spomenuo da njegovi kmetovi skradinskom biskupu „današnji dan kunu plaćaju, i prosi nas, da bismo očistili tu rič, ako je dužan platiti i dati desetinu, ali ne”. U drugom je slučaju knez Anž Frankopan u zamjenu Jurju Kosinjskom i njegovu sinu Ivanu dao neke posjede u kosinjskoj okolici, „i od te plemensštine više imenovane i od Kosinja, ko je v Bočači, da nisu veće dužni nego jednu kunu, ča je so(ldini) 12, na Miholju (...)”.

³² Mirnik, „Najsitnija kulturna dobra”, 129.

³³ Velik broj naziva koji se pojavljuju u izvorima donosi Herkov, *Građa*, sv. 1, 84-91.

³⁴ Truhelka, „Slavonski banovci”, 49.

³⁵ Herkov, *Građa*, sv. 1, 93. Riječ je o navodu u Belostenčevu djelu: Ivan Belostenec, *Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatium aerarium*, sv. 2 (Zagreb: Typis Joannis Baptistae Weitz, 1740), 346, pristup ostvaren 5. 3. 2022. <http://library.foi.hr/knjige/knjiga.aspx?C=2379>.

nar”.³⁶ Njezin tekst pokazuje da se pojam kunovinski denari očito odnosi na zaostali iznos marturine ili kunovine, koja se plaćala u novcu, odnosno denarima.³⁷ Iako iz 1224. godine, Herkov ju je očito previdom datirao u 1244., kad se već više godina kuje slavonski banovac. Možda je i zbog te pogrešne datacije, za koju očito nije znao, Brozović istaknuo da bi prema „tvorbi latinskoga pridjeva taj (...) naziv mogao značiti ‘denar kojim se plaća marturina’, jer se njime zaista, uza sve ostalo, plaćala i marturina kao i svaki drugi porez. No u općoj povijesti novca nije uobičajeno da se novac naziva po kakvu porezu, mnogo je uobičajenije i vjerojatnije da se novac nazove po kojoj slici što je na njemu. Zato je uvjerljivija pretpostavka da su ti nazivi motivirani slikom kune, koja se na banovcima nalazila upravo sve vrijeme njihova optjecaja, gotovo u tijeku stoljeća i pol, (...). Treba uzeti u obzir da su se u doba kada su banovci bili u prometu svi imovinsko-pravni i slični dokumenti pisali latinskim jezikom, uz rijetke iznimke u jadranskome pojasu (...). Hrvatski se jezik u takvim spisima pojavljuje, (...), tek kada banovci već odavno nisu bili u optjecaju.

Zato je dakle više nego vjerojatno da su i latinski nazivi (denarius) marturinalis (ili mardurinalis) jednostavno prijevodi kakva onodobnoga hrvatskoga pučkog naziva za banovce, koji je onda u sebi sadržavao riječi kuna, ili naprosto glasio kuna. Na taj je način nastajao spontano na raznim mjestima u Europi pučki naziv kruna za različite novce s crtežom krune u sredini kovanice, a onda je tek naknadno postajao službenim nazivom neke novčane jedinice.”

Iako su premise na kojima je utemeljio svoje mišljenje dvojbene, odnosno tumačenje naziva koji se navodi u povelji iz posve druge godine negoli je on mislio te naziva iza kojega je bez navođenja izvora stajao Ćiro Truhelka, ipak držim da Brozovićevo razmišljanje ne treba olako odbaciti. Riječ je dakle o pretpostavki koja je moguća, no teško je zamislivo da je u doba kad su banovci kovani mogla imati odjeka u izvorima (pisanim na latinskom jeziku). Novac o kojemu je u tadašnjim izvorima riječ uglavnom je označen kao denar, a pojam denara u prvom se redu odnosi na vrijednost te nije svejedno koliko je čega u pojedinom dokumentu navedeno. Pridjevci koji dolaze uz denare najčešće označavaju mjesto kovanja, što se posredno može smatrati i svojevrsnom oznakom njihove kakvoće.

³⁶ Herkov, *Grada*, sv. 1, 308. Riječ je o povelji iz 1224. koja je kao dokument 214, Andrija kralj ugarski i hrvatski daje povlastice vjernima svojim u banovini, objavljena u: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. III: *Listine godina 1201-1235*, sabrao i uredio T. Smičiklas (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1905), 240-241. Herkov je na spomenutom mjestu taj dokument očito pogreškom datirao u 1244., iako korektno navodi da je objavljen u trećem svesku *Diplomatičkoga zbornika*.

³⁷ Herkov, *Grada*, sv. 1, 308, djelomice je prenio dio teksta povelje u latinskom izvorniku, pa i dio koji glasi: (...) *illos quadraginta duos fresaticos quos pro denariis marturinalibus de populis suis de singulis mansionibus fisco debebant* (...). Riječ je dakle o plaćanju zaostataka marturinskoga denara sa 42 frizatika. Može se pretpostaviti da se pojam kunovinski denar odnosi na činjenicu da se to podavanje plaća novcem (denarom), a plaćanje obavlja novcem koji je tada u optjecaju – frizatikom (po svoj prilici hrvatskim frizatikom koji je kovao Andrija kao hrvatski herceg). Na tu se ispravu prije toga osvrnuo Klaić, „Marturina”, 155-156.

U spomenutoj je povelji denar kovan u Friesachu (ili je riječ o hrvatskoj inačici – hrvatskom frizatiku) ipak nazvan frizatikom, no može se pretpostaviti da se to i opet odnosi na mjesto kovanja kao svojevrsnu oznaku kakvoće novca, a ne na njegov izgled.

Prema tome je teško pretpostaviti da bi mogući pučki naziv ostao zapisan, iako Belostenčev navod zapisan više stoljeća nakon prestanka kovanja banovaca možda upućuje na takvo shvaćanje slavonskoga ili hrvatskoga novca.

Posljednji banovac s likom kune iskovan je polovinom 14. stoljeća, a s njime je iz svakodnevice nestao i lik kune koji je sadržavao. Ipak je i nadalje opstala marturina, a po svoj prilici bar povremeno na nekim područjima i podavanja u kuni-nim kožama, kako na to posredno upućuju spomenuti primjeri iz 17. stoljeća. Prema tome, pojam kune ostao je ekvivalentom za novčanu vrijednost, pa je i dalje bio prisutan u svakodnevici.

Kuna u grbu Slavonije

Naposljetku se u drugoj polovini 15. stoljeća lik kune pojavio na slavonskome grbu kao simbol zemlje. Grb Slavonije kakav danas poznajemo, koji čini dio državnoga grba suvremene Republike Hrvatske, u tom obliku postoji od 8. prosinca 1496. Tada je ugarsko-hrvatski kralj Vladislav II. Jagelović Kraljevini Slavoniji dodijelio grb, a sačuvana je i tada izdana grbovnica kao jedini dokument takve vrste koji se odnosio na neki od hrvatskih zemaljskih grbova.³⁸ On se sastojao od plavoga štita, koji je sadržavao dvije poprečne srebrne (bije) grede. Između njih smješteno je crveno polje po kojem (heraldički gledano) lagano stupa kuna nadesno, a u gornjem plavom polju je crvena šestokraka zvijezda. Kasnije je zvijezda uglavnom prikazivana kao žuta (zlatna), a takva je i u suvremenom grbu Republike Hrvatske.³⁹ Zvijezda je u grbovnici iz 1496., u duhu vremena u kojem je donesena, opisana kao simbol Marsa, boga rata, no kako su istaknuli Mate Božić i Stjepan Čosić, povezivanje „Martove” zvijezde (odnosno imena rimskog boga Marsa) s kunom, predstavlja igru riječima budući da se kuna na srednjovje-

³⁸ Ta se grbovnica danas čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, fond 2, Sabor Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Povlastice Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, br. 70 (Slavonska grbovnica). Dosad najpotpuniji objavljeni rad o tome grbu i grbovnici iz 1496. jest onaj istaknutoga hrvatskog heraldičara i tadašnjega ravnatelja Kraljevskoga zemaljskog arhiva u Zagrebu (danas Hrvatski državni arhiv) Ivana Bojničića „Grbovnica kraljevine ‘Slavonije’”, *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva* (N. S.) I (1895), br. 1: 14-22. Izvorni latinski tekst grbovnice donio je Bojničić na str. 1-15 toga rada.

³⁹ Opis grba Slavonije prema članku 7. „Zakona o grbu, zastavi i himni Republike Hrvatske te zastavi i lenti predsjednika Republike Hrvatske” od 21. prosinca 1990., *Narodne novine: službeni list Republike Hrvatske*, br. 55, 21. 12. 1990., pristup ostvaren 15. 3. 2022., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_55_1067.html.

kovnom latinskom naziva ‘martes’⁴⁰. Spomenute srebrne grede predstavljale su rijeke Dravu i Savu. Zbog toga su u nekim inačicama slavonskoga grba, kako bi se istaknulo da je uistinu riječ o prikazu tih dviju rijeka, na njih postavljene plave valovite crte. Također je crveno polje često bilo prikazivano kao zeleno. Dodjelu grba treba staviti u kontekst promjene položaja Slavonije upravo na kraju 15. stoljeća. I dotad, odnosno od sredine 13. stoljeća, postojao je *regnum Sclavoniae*, no kako navodi Lujo Margetić, pojam *regnum* do potkraj 15. stoljeća „ne označava državu na čelu s kraljem (kraljevinu) niti državopravni organizacijski oblik s jače izraženim elementima suvereniteta (kraljevstvo), već samo zajednicu županija sa slabo izraženim elementima državnosti. Zbog toga bi taj *regnum Sclavoniae* (i od sredine XIV. stoljeća *regnum Croatiae*) bilo najbolje nazivati ‘vladanje’, u srednjovjekovnoj hrvatskoj pravnoj terminologiji često upotrebljavani naziv s vrlo različitim sadržajem”.⁴¹ Nadalje Margetić navodi da do bitne promjene sadržaja pojma *regnum Sclavoniae* dolazi nakon sklapanja ugovora između cara i kralja Maksimilijana I. Habsburškog i Vladislava II. Jagelovića 1492., koji je uz Ugarski sabor posebnom ispravom prihvatilo i hrvatsko-slavonsko plemstvo. Vladislav je tada Slavoniju stavio i u svoj kraljevski naslov. Iako ga je poslije izostavio, ipak je „dobro ocijenio važnost Slavonije za svoju državu, pa joj je 1496. svečanom poveljom službeno odobrio pravo na grb koji je Slavonija i prije upotrebljavala”.⁴²

Slika 3. Grb Slavonije na slavonskoj grbovnici iz prosinca 1496.

⁴⁰ Božić, Ćosić, „Nastanak hrvatskih grbova”, 62.

⁴¹ Lujo Margetić, „Državnopravni položaj Hrvatske u doba Krbavske bitke”, u: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. Dragutin Pavličević (Zagreb: Hrvatska matica iseljenika; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997), 28.

⁴² Margetić, „Državnopravni položaj Hrvatske“, 35.

U Vladislavovoj grbovnici istaknuto je da je kralj prihvatio molbu cijeloga slavonskog plemstva, koje je tvrdilo da je Kraljevina Slavonija od starine imala kunu za grb, da potvrdi taj grb, što je on i učinio obnovivši ga i malo promijenivši.

O utemeljenosti tvrdnje slavonskoga plemstva o postojanju grba od starine govore grbovi Slavonije na pečatima kralja Matije Korvina iz 1464. godine. Riječ je o velikom dvostrukom pečatu te njegovu drugom osobnom pečatu, pri čemu je potonji bio najčešće korišten Matijin pečat od 1464. do 1490. godine.⁴³ Pritom je i Vladislav kao kralj koji je izdao grbovnicu 1496. na svojem kraljevskom pečatu i prije toga koristio kunu u smislu slavonskoga grba, a taj pečat i visi na toj grbovnici. Ima autora koji doduše dopuštaju mogućnost da je lik na tome grbu na Matijinu drugom osobnom pečatu možda i pas kao simbol Bugarske, no ostali se slažu da je riječ o slavonskoj kuni.⁴⁴ Držim da uvid u izgled toga grba na pečatu, ali i na svojevrsnoj kopiji izgleda toga pečata na kamenoj ploči renesansnih ka-

⁴³ O oba je pečata pisao Lajos Bernát Kumorovitz, „Mátyás király pecsétjei” („Matijini kraljevski pečati”), *Turul: Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye* (1932), 1/4, pristup ostvaren 5. 3. 2022., <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1932-167D2/1932-14-167D3/matyas-kiraly-pecsetjei-167E8/>. On nije donio sliku dvostrukoga pečata nego presliku osobnoga pečata iz iste godine (slika 6), no napomenuo je da prikazuje stražnju stranu dvostrukoga pečata u pojednostavnjenom obliku. Reprodukciju druge strane tajnoga ili dvostrukoga pečata, očito otiska s neke povelje iz 1475., objavili su Božić, Čosić, *Hrvatski grbovi*, 47 i Danko Šourek, „Renesansne ploče s grbovima Matijaša Korvina i Aragonaca iz nekadašnjega kaštela u Senju”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 52 (2020), br. 3: 217. Grb s kunom na Matijinu drugom osobnom pečatu, ali i na velikom dvostrukom pečatu iz iste godine, označio je Kumorovitz kao grb Slavonije. Kvalitetan prikaz dvostrukoga pečata iz 1464., na kojemu je slavonska kuna prikazana na heraldički gledano desnoj strani (drugi grb odozdo), objavljen je u: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild: Ungarn*, Band I (Beč: Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1888), 113. Na spomenutoj drugoj (stražnjoj) strani dvostrukoga pečata (i tajnoga) grb Slavonije prikazan je na heraldički gledano lijevoj strani, drugi odozgo.

⁴⁴ Očito preuzevši mišljenje Györgya Rácza, „Second Privy Seal of King Matthias (1464-1490)”, u: *Matthias Corvinus, the King: tradition and renewal in the Hungarian Royal Court, 1458-1490: exhibition catalogue: Budapest History Museum, 19 March 2008 – 30 June 2008*, ur. Péter Farbaky (Budimpešta: Budapest History Museum, 2008), 243, Šourek, „Renesansne ploče s grbovima Matijaša Korvina i Aragonaca”, 204, Danko Šourek, „Budimski dvor i hrvatska renesansa”, u: *Ars et virtus. Hrvatska – Mađarska: 800 godina zajedničke kulturne baštine*, ur. Marina Bagarić, Dragan Damjanović, Iva Sudac Andreis i Petra Vugrinec (Zagreb: Galerija Klovičevi dvori; Hungarian National Museum, 2020), 124, navodi taj grb kao grb „Bugarske ili Slavonije (pas)”. U radu „Renesansne ploče s grbovima Matijaša Korvina i Aragonaca”, 204, Šourek navodi da grbove koji okružuju središnji štit Rácza „tumači kao grbove Ugarske, Dalmacije, Bistrice, obitelji Hunyadi, Bugarske (vjerojatno) i Galicije. Na manjim poljima senjske ploče (istoga heraldičkog sadržaja i rasporeda) Pavao Tijan (1940) te Blaženka i Enver Ljubović (1996) prepoznaju pak grbove Ugarske, Dalmacije, Češke, obitelji Hunyadi, Slavonije i Bosne”. Blaženka Ljubović, Enver Ljubović, *Grbovi i natpisi na kamenim spomenicima grada Senja* (Senj: Senjsko književno ognjište, 1996), 53, prema tome ga drže grbom Slavonije. U Gradskom muzeju Senj čuva se jedan otisak Matijina osobnoga pečata (čiju je reprodukciju objavio i Šourek), a u istom gradu postoji i spomenuta kamena ploča s prikazom istovjetnim onom na tom pečatu, pa su Ljubovići mogli svoje mišljenje donijeti na temelju izravnoga uvida u njega.

rakteristika sačuvanoj u Senju, sigurno upućuje na taj grb kao na grb Slavonije.⁴⁵ Prema tome je prikaz slavonskoga grba u Senju najstariji zasad zabilježen njegov prikaz u Hrvatskoj. Kako je spomenuto, istovjetni se grb Slavonije nalazio i na jednom od pečata Vladislava II. (i njegova nasljednika Ludovika II. Jagelovića), i to prije nego što je ovaj dodijelio spomenuti grb 1496. godine.⁴⁶ Na štitu grba bila je položena kuna u trku na heraldički gledano desnu stranu, poput kuna na nekadašnjim slavonskim banovcima. Za razliku od tada čestih prikaza lovačkih pasa na grbovima, koji su redovito imali uspravljene i vrlo zavinate repove, kuna slično prethodnicama na banovcima ima izdužen ili tek lagano zavnut rep.

Slika 4. Grb Slavonije (grb s kunom) na kopiji drugog osobnog pečata Matije Korvina na kamenoj ploči sačuvanoj u Ožegovićianumu u Senju. Ilustracija preuzeta iz rada Danka Šoureka „Renesansne ploče s grbovima Matijaša Korvina i Aragonaca iz nekadašnjega kaštela u Senju”. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 52 (2020), br. 3: 216.

Postojanje pečata iz 1464., ali i prikaza grba na ploči u Senju, pomiče postojanje grba Slavonije s kunom tri desetljeća prije Vladislavove dodjele grba 1496. godine, no ne govori ništa o podrijetlu lika kune na njemu.

Pretpostavljam da je jednostoljetno pojavljivanje simbola kune na kovanome novcu, koje je redovito bilo povezano s nazivom Slavonija (*Sclavonia*), postupno tu zvijer pretvaralo u simbol zemlje, što je došlo do izražaja najkasnije na pečati-

⁴⁵ Spomenuto je da je ploča sačuvana u veži senjskoga Ožegovićianuma, nekadašnjega kraljevskoga kaštela u tom gradu, a uz nju je sačuvana slična ploča s grbom Matijine supruge i kraljice Beatrice Aragonske.

⁴⁶ Usp. prikaze i opise Vladislavova i Ludovikova pečata kako ih je donio Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, sv. 2: Dio treći. Treće doba: Vladanje kraljeva iz različitih porodica (1301-1526), knj. 3: Doba kralja Matijaša Korvina i Jagelovića (1458-1526) (Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana /Kugli i Deutsch/, 1904), 171 i 271.

ma Matije Korvina iz 1464., pa tako treba gledati na tvrdnju slavonskoga plemstva 1496. o postojanju staroga grba. Iako na grbove u grbovnicima i drugim rukopisnim i tiskanim izvorima nastalim daleko izvan područja Slavonije valja gledati s nužnim oprezom, treba upozoriti na prikaze navodnoga grba Slavonije iz 15. stoljeća, koji su sadržavali tri lovačka psa u trku okrenuta prema heraldički desnoj strani štita.⁴⁷ Nezahvalno je i krajnje nesigurno izvoditi pretpostavke iz takvih izvora koji ne pripadaju korpusu javne heraldike i umnogome su odraz percepcije koja se znatno mogla razlikovati od stvarnosti, no izgled pasa, ako se izuzmu položaj repova i isplaženi jezici, donekle podsjeća na prikaz kune, i onaj na banovcima, pečatima Matije Korvina te na grbu što ga je naknadno Vladislav II. Jagelović podijelio Slavoniji. Možda su, dakle, psi na tim grbovima odraz stvarne uporabe kune kao heraldičkoga simbola tijekom 15. stoljeća, no to je ipak tek pretpostavka koju zasad nije moguće potkrijepiti odgovarajućim izvorima. Jedino što je činjenica jest da su se nakon pojave grba na pečatima 1464. i grba Slavonije dodijeljenog 1496. slični grbovi u različitim grbovnicima i drugim izvorima pojavljivali i u kasnijim desetljećima i stoljećima. Tako se u *Stematografiji* Pavla Rittera Vitezovića iz 1701. taj grb javlja uz opisani slavonski grb (označen kao suvremeni grb te zemlje), i to kao grb „Podunavske Slavonije (*Slavonia Danubiana*)”.⁴⁸ U grbovniku obitelji Korjenić-Neorić te u Fojničkom grbovniku, oba iz 17. stoljeća, pojavljuje se kao grb Slavonije samo taj grb s tri crvena psa u trku na srebrnom štitu.⁴⁹ Čini se da su se neki od takvih prikaza

⁴⁷ Peić Čaldarović, Stančić, *Povijest hrvatskoga grba*, 78-80 i 237, objavili su slike triju takvih grbova. Grb „Slavenskih zemalja” (*Windischen Landen*) u rukopisnom putopisu Konrada von Grünenberga o hodočašću iz Konstanza u Svetu zemlju iz oko 1487. sadržavao je tri crna psa s isplaženim jezicima na zlatnom polju štita. U Grünenbergovu grbovniku iz 1483. tri srebrna psa s isplaženim crvenim jezicima položena su na crni štit. Božić, Ćosić, „Nastanak hrvatskih grbova”, 31, spominju „grb ‘Slovinja’; na srebrnom tri crvena lovačka psa u trku” u grbovniku *Miltenberg* iz 1490. godine.

⁴⁸ Usp. presliku stranice *Stematografije* s prikazom toga grba u: Ivo Banac, *Grbovi, biljezi identiteta* (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1992), 80.

⁴⁹ Usp. presliku stranice grbovnika Korjenić-Neorić s prikazom toga grba u: Banac, *Grbovi, biljezi identiteta*, 159 i Stjepan Ćosić, *Ideologija rodoslovlja: Korjenić-Neorićev grbovnik iz 1595.* (Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku; Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2015), 204. Usp. istu presliku te presliku grba iz Fojničkoga grbovnika u: Peić Čaldarović, Stančić, *Povijest hrvatskoga grba*, 92-93 i 240-241. Taj se grbovnik uobičajeno u literaturi smješta u drugu polovinu ili kraj 17. stoljeća. – Grbovnik obitelji Korjenić-Neorić potječe iz 1595., a temelji se na grbovniku Dubrovčanina u španjolskoj pomorskoj službi, admirala Pedra (Petra) Ohmučevića, iz 1594., o čemu je Banac opširno pisao na str. 12-13 i 133 spomenute knjige. Cijeli je grbovnik iz 1595. u preslikama objavio na str. 135-316. Banac prihvaća upravo 1595. kao godinu nastanka primjerka koji je objavio u svojoj knjizi. Istu dataciju prihvaća i Ćosić u *Ideologiji rodoslovlja*, koja se uostalom i temelji na raščlambi upravo toga grbovnika. Poput Banca, i Ćosić je na str. 183-362 objavio presliku cijeloga grbovnika. – Godinu 1595. kao godinu nastanka grbovnika Korjenić-Neorić ne dovodi u pitanje ni Emir O. Filipović, „Grbovnik Virgila Solisa i ilirska heraldika”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 41 (2009), br. 1: 187-199. – Peić Čaldarović i Stančić prihvaćaju pak dataciju Aleksandra Solovjeva, koji je o tome pisao u: „Postanak ilirske heraldike i obitelj Ohmučević”, *Glasnik Skopskog naučnog društva XII* (1932): 79-125. Treba ipak spomenuti da je sâm Solovjev poslije pisao o tom grbovniku kao djelu iz

grba Slavonije probili i u domenu javne ili državne heraldike, pa je, ako je vjerovati suvremenom prikazu krunidbe tada malodobnoga Josipa I. Habsburškog krunom sv. Stjepana 1687., pretpostavljena zastava Slavonije na zastavnom polju sadržavala grb s tri lovačka psa.⁵⁰ Prije toga nastao je pak portret hrvatskoga bana Ivana V. Draškovića (ban od 1732. do 1733.), na kojemu je među tri hrvatska zemaljska grba onaj slavonski prikazan s tri crvena lovačka psa na srebrnom polju.⁵¹ Grb istoga sadržaja držao je u svojim rukama i mramorni anđelčić koji je nekada krasio zagrebačku katedralu.⁵²

U samoj Slavoniji, odnosno u kasnijem Kraljevstvu Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, u onome što bismo danas nazvali službenom uporabom grba razmjerno je dosljedno pak korišten grb iz 1496. godine. Takav je grb na pečatu plemstva Kraljevine Slavonije iz 1497. godine (*SIGILLUM NOBILIUM REGNI SCLAVONIAE 1497*), koji je poslije korišten kao pečat zajedničkoga Hrvatskog sabora (Sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije).⁵³ U to su vrijeme slavonski i hrvatsko-dalmatinski sabor još često zasjedali odvojeno, no od 1538. (uz iznimku zasjedanja Hrvatskoga sabora 1558.) redovito zasjedaju skupni hrvatsko-slavonski sabori.⁵⁴ Milan Prelog držao je 1926. da je grb Slavonije zahvaljujući tom pečatu bio grb „čitavoga hrvatskoga kraljevstva (...). Hrvatski su staleži već iduće godine (1497) dali napraviti pečat s ovim G.[rbom], koji je do kraja 18 vijeka služio kao službeni pečat čitave Trojedne Kraljevine, kako to dokazuju originalni zapisnici svih hrvatskih sabora od polovine 16 vijeka. Hrvatski su sabori izdavali svoje državne zapovijesti o daći, porezima i o vojsci pod ovim pečatom”.⁵⁵

1595. Usp. Aleksandar Solovjev, *Istorija srpskog grba* (Beograd: Catena Mundi, 2014), 78. Ta je njegova knjiga pretisak izdanja prvobitno tiskanog u Melbourneu 1958., a izvorno pripremljenog u Beogradu 1941. godine.

⁵⁰ Preslika suvremenoga bakroreza s prikazom krunidbenoga čina objavljena je u: György Cs. Kottra, *Magyar zászlók: A honfoglalástól napjainkig* (Budimpešta: Kossuth Kiadó, 2011), 43. Na njemu su prikazana tri zastavnika koja nose navedenu zastavu s grbom s lovačkim psima, zastavu Dalmacije s tri okrunjene glave leoparda na (s obzirom na crtkanje) plavom zastavnom polju te zastavu Hrvatske s hrvatskim šahiranim grbom od 16 (4 × 4) srebrno-crvenih polja. S obzirom na prisutnost prvospomenute zastave uz nedvojbene zastave Dalmacije i Hrvatske, očito je da je to bila slavonska zastava.

⁵¹ Usp. reprodukciju portreta u: Peić Čaldarović, Stančić, *Povijest hrvatskoga grba*, 103.

⁵² Usp. kvalitetnu fotografiju toga anđelčića (slika 254) u slikovnom prilogu knjige: Josip Horvat, *Povijest Hrvata kroz 1000 godina*, II. izdanje (Zagreb: Ante Velzek, 1939). Anđelčića je Horvat datirao u 1703. godinu.

⁵³ Sliku toga pečata donio je svojedobno već Vjekoslav Klaić, „Hrvatski sabori do godine 1790.”, u: *Zbornik Matice hrvatske: hrvatskome narodu, njegovima prošlim naraštajima na spomen sadašnjima i budućim na pobudu o tisućoj godišnjici hrvatskog kraljevstva*, knj. I, sv. 1, ur. Filip Lukas (Zagreb: Matica hrvatska, 1925), 277.

⁵⁴ Klaić, „Hrvatski sabori do godine 1790.”, 278.

⁵⁵ Milan Prelog, „Grbovi”, u: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, knj. I: A–H (Zagreb, [1926]), 776.

Prema tome je lik kune kao dio slavonskoga grba bio ono što se povremeno pojavljivalo u javnosti i podsjećalo na taj simbol. U međuvremenu je nestalo mar-turine, a može se pretpostaviti da su s vremenom iščeznula i povremena davanja u kuninim kožama.

Historiografija i „povratak kune” od kraja 19. stoljeća

Do ponovne pojave lika kune u hrvatskoj javnosti izvan okvira slavonskoga grba, koji je do 1918./1919. predstavljao službeni grb Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, došlo je tek na kraju 19. stoljeća.

Slika 5. Kuna na grbu Slavonije u grbu Trojedne Kraljevine, grb otisnut na koricama *Zemljopisnog atlasa za pučke ili osnovne škole* Franje Peyera i Stjepana Širole, koji je objavljen u Zagrebu 1912. godine

Tada, konkretno 1882., o kuni, odnosno o kuninoj koži kao novcu progovorio je Tadija Smičiklas u svojoj *Poviesti hrvatskoj*, prvoj znanstveno pisanoj sintezi hrvatske povijesti. U poglavlju o razdoblju hrvatskih narodnih vladara zapisao je da su „čisto hrvatski novac bile kožice od kunine ili kunovina. Možemo im i

cienu u zlatu pokazati”.⁵⁶ Smičiklas je na više mjesta u svojoj knjizi progovorio o marturini ili kunovini, a bio je među prvim hrvatskim povjesničarima koji su u većoj mjeri progovorili o banovcima, i to znatno prije Truhelke. On je naime napisao da je „u vulgarnom govoru bio (...) taj novac poznat pod imenom: ‘Moneta banalis’, a hrvatski nedvojbeno reklo se: ‘banovica’, kao što i danas u Dalmaciji i primorju manji srebren novac, valjda spodoban denarom banskim ove davne dobe, zovu: ‘banovci’ ili ‘banovice’”.⁵⁷ Ta tvrdnja navodi na pretpostavku da se Truhelka gotovo dva desetljeća kasnije ugledao na Smičiklasa kad je skovao naziv „slavonski banovac”.

Pritom treba spomenuti da ni prije toga banovci nisu bili nepoznati stručnoj javnosti s obzirom na to da je još četrdesetih godina 19. stoljeća o njima dosta detaljno i uz objavu niza odgovarajućih ilustracija progovorio Jakob Rupp u dva monumentalna sveska o ugarskom kovanome novcu.⁵⁸

Popisavši ih, sistematizirajući ih i nadjenuvši im konačan naziv 1897., Truhelka je nedvojbeno potaknuo znatan interes za taj srednjovjekovni hrvatski novac. Njegov je rad slijedilo popunjavanje muzejskih zbirki slučajnim nalazima ili istraživanjima koja su na svjetlo dana iznijela velik broj otkrivenih banovaca. Nedugo iza toga je u odgovarajućim svescima *Povjesti Hrvata* velik broj ilustracija kovanica banovaca i nešto podataka o njima objavio Vjekoslav Klaić.⁵⁹ Kako je spomenuto, on je 1904. objavio i svoj znameniti rad o marturini, pa se može reći da je pojam kune kao ekvivalenta vrijednosti novca već do prvih godina 20. stoljeća bio dobro zastupljen u stručnoj javnosti u Hrvatskoj. Može se pretpostaviti da je objava podataka i ilustracija u tako popularnim i raširenim izdanjima kao što je bila Klaićeva *Povjest Hrvata* banovcima i liku kune priskrbila i poznavanje u široj javnosti.

⁵⁶ Tade Smičiklas, *Poviest hrvatska*, dio 1: *Od najstarijih vremena do godine 1526.* (Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1882), 297. Govoreći o prihodima hrvatskih kraljeva, na str. 298 spomenuo je Smičiklas da su darovi „morali biti veoma obilni, osobito od banova; bili su oni i u gotovom novcu i u ljevanom zlatu, a bili su najviše u kožah kuninih, kako se vidi iz potonjih vjekova”.

⁵⁷ Smičiklas, *Poviest hrvatska*, 514.

⁵⁸ Iacobus Rupp, *Numi Hungariae Hactenus Cogniti. Periodus Arpadiana*; Iacobus Rupp, *Numi Hungariae Hactenus Cogniti, Quos Delineatos, Ac E Monumentis Historico-Numaris Illustratos. Periodus Mixta* (Budim: Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1846).

⁵⁹ Svakako najveći broj ilustracija objavljen je u: Klaić, *Povjest Hrvata*, sv. 1. Na str. 286 uz odlomak u kojem je progovorio o kovanju novca u bilješki je dao i opis banovaca.

SLAVONSKI BANOVCI KRALJA ANDRIJE II. (III.)

1. Obol. Lice: Kuna na desno, između dvije zvijezde. Napis: Rex Slavonic. Na zaličju sigle: R A (Rex Andreas).
2. Napis na licu: Moneta regis p Slavonia; na zaličju sigle R A (Rex Andreas).
3. Napis na licu: Moneta regis p Slavonia; na zaličju sigla: O T; od kojih sigla T označuje možda herceginju Tomasinu.

Slika 6. Jedna od ilustracija sa slavonskim banovcima u prvom svesku Klaićeve *Povjesti Hrvata* iz 1899. godine, objavljena na stranici 277.

Također treba istaknuti da su Klaić i drugi autori povezivali lik kune na banovcima s kunom u slavonskom grbu, odnosno može se reći da su ga smatrali grbom prikazanim na novcu.⁶⁰

Povezivanje pojma kune i/ili kunine kože s pojmom plaćanja, može se reći i obračunske novčane jedinice, nije iscrpljeno izdavanjem Klaićeva djela, nego je postalo opće mjesto spominjanja platnoga prometa u hrvatskim zemljama u srednjem vijeku. Tako je početkom dvadesetih godina 20. stoljeća u „Kratkoj historiji novčanih sistema Kraljevine [Srba, Hrvata i Slovenaca]” istaknuto da kada su se Južni Slaveni „krajem VI. veka počeli naseljavati u svoju novu otadžbinu, nisu imali nikakvog novca, jer plaćanje se vršilo u naturalijama, (...) a u Hrvatskoj, te specijalno Slavoniji i kožama od kune zlatice (maturinae). Neki vele, da je zbog toga i došla kuna zlatica u slavonski grb, jer se kunovina upotrebljavala u Slavoniji kao robni novac”.⁶¹ Ferdo Šišić napisao je 1925. u svojoj sintezi hrvatskoga ranosrednjovjekovlja da su se u to doba u „trgovini i kod plaćanja poreza primali (...) i prirodni produkti, (...), a naročito kunske kože (pelles marturinae)”.⁶²

Sličnih tvrdnji bilo je i kasnije, pa i u doba Banovine Hrvatske, kad je početkom 1941. u udžbeniku *Nauk o državi* Jakše Kušana u odlomku o novcu istaknuto da

⁶⁰ Tako Klaić, *Povjest Hrvata*, sv. 1, 286, navodi da je na licu banovaca „utisnuta (...) poprijeko u sredini kuna (grb kraljevstva), kako bježi na desno; (...)”. Već je navedeno da je i Truhelka na isti način nazivao kunu na banovcima.

⁶¹ Navod prema spomenutom odlomku u: *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1921-1922: Almanah*, sv. I, g. 1921.-1922., deo I., II., III., sastavio i uredio Viktor Manakin (Zagreb, s. a.), III.-6. a, 99.

⁶² Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* (Zagreb: Izdano troškom Naklade školskih knjiga, 1925), 671. Sličnu je tvrdnju Šišić iznio i u: *Pregled povijesti hrvatskoga naroda od najstarijih dana do 1. decembra 1918.*, knj. 1: (do 20. feb. 1790.) (Zagreb: St. Kugli, 1920), 142, gdje kaže da se inače „trgovalo i daće plaćale još i u prirodninama (žitnu, vinu, ulju, soli, siru, kruhu, svinjama, ovcama, kozama), a naročito u kunskim kožama (pelles marturinae, ili marturina)”.

je kod „nas (...) mjesto novca dugo služila koža od kune, a i stoka je bila dugo vremena sredstvo zamjene”.⁶³

Kuna i Banovina Hrvatska

Upravo u doba Banovine Hrvatske radilo se na uvođenju kovanoga banovinskog novca koji bi kolao uz jugoslavenski državni novac dinar, a jedan od naziva za hrvatske kovanice bio je kuna.⁶⁴ Brozović je 1994. prenio izjavu iz 1940. godine Nikole Belančića, „kojemu su bili povjereni operativni poslovi oko priprema za uvođenje banovinskoga novca”, koji je tvrdio da je „postignut sporazum s Narodnom bankom Kraljevine Jugoslavije da Banovina može izdavati svoj novac, koji bi kolao usporedno s jugoslavenskim dinarom, ali pod određenim uvjetima: da se ne izdaju nominale koje su već u prometu, da nova jedinica bude jednake vrijednosti kao jugoslavenski dinar, (...). Ing. Belančić izjavio je još samo da je Banovina zbog navedenih uvjeta odlučila uvesti samo dva apoena kovanoga novca, od 5 i 100 jedinica, (...), a da o samome nazivu novčane jedinice nije ništa odlučena, da se kolebaju između kune i banovca”.⁶⁵ Brozović je naveo i sjećanja iz 1950-ih nekadašnjega potpredsjednika Hrvatske seljačke stranke Augusta Košutića „da se raspravljalo o kuni i banovcu i da je Maček rekao kako bi možda bilo bolje uvesti banovac budući da se radi o banovinskome novcu, ali da će se o tome još raspravljati, no do takve rasprave nije došlo zbog rata u travnju 1941.”⁶⁶

⁶³ Jakša Kušan, *Nauk o državi za III. i IV. razred građanskih škola svih smjerova* (Zagreb: Izdanje Nakladnog zavoda Banovine Hrvatske, 1941), 84.

⁶⁴ O tome je uglavnom na temelju otkrića predložaka za banovinski kovani novac koje je izradio kipar i medaljer Ivo Kerdić pisao Gjuro Krasnov, „Kerdićevi modeli novaca u vrijeme Banovine Hrvatske”, *Numizmatika: numizmatičke vijesti Hrvatskoga numizmatičkog društva [U povodu 60 godina postojanja i rada]* VII (1988), br. I: 62-66. Upravo su u naslovu članka spomenuti Kerdićevi modeli, predlošci u gipsu, pronađeni u Gliptoteci, bili poticaj Krasnovu da napiše taj članak. Tada su pronađena dva modela čije je preslike autor i objavio. – Brozović, *Kune i lipe*, 22, navodi da su „prošle (...) godine [1993., nap. M. J.] pronađena u ostavštini ing. Dragutina Mandla, koja se čuva u Modernoj galeriji, i dva reducirana kovinska odljeva predloška s djevojkom”. – Znatnu je pozornost novčarstvu u doba Banovine Hrvatske posvetila Kolar Dimitrijević, *Povijest novca u Hrvatskoj*, 169-173, no nije spomenula ni mogućnost da se u to doba razmatralo uvođenje banovinskoga novca. Autorica je na str. 172 tek navela da je Uredbom o Banovini Hrvatskoj od 26. kolovoza 1939. „navedeno (...) da joj treba osigurati potrebnu financijsku samostalnost. Dakako, ne i poseban novac”. Iz popisa literature u njezinoj monografiji očito je da je koristila višekratno spomenutu Brozovićevu knjigu iz 1994., no ne i Krasnovljev članak o Kerdićevim modelima banovinskoga novca. S obzirom na Brozovićeve tvrdnje, nije jasno je li ih propustila navesti ili ih nije smatrala utemeljenim.

⁶⁵ Brozović, *Kune i lipe*, 20.

⁶⁶ Brozović, *Kune i lipe*, 20.

ga novca nije se raspravljalo ni u široj javnosti ni u numizmatičkim krugovima. Kolekcionari su općenito smatrali da nije došlo ni do kakve konkretizacije planova o banovinskom novcu. Tek prije nekoliko godina otkrio je u Gliptoteci ing. Đuro Krasnov, nekadanji predsjednik Hrvatskoga numizmatičkog društva, dva sadrena predložka za kovani novac Banovine Hrvatske, zabačena među drugim sadrenim predlošcima za novac Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije, NDH i FNRJ. Autor je Ivo Kerdić, najveći hrvatski medaljer novijega doba, a nađena su samo lica, ne i naličja, koja možda i nisu bila izrađena. Na jednome je predlošku lik sjedeće djevojke s hrvatskim grbom, na drugome slika broda s hrvatskim grbom na jedru, a na oba je natpis BANOVINA HRVATSKA. Krasnov je god. 1988. objavio članak u tome otkriću i donio slike obaju predložaka. U tome se članku navode i dijelovi jedne tipkane predstave iz doba Banovine, potpisane pseudonimom *Starohrvat*, no netko je rukom nadopisao "Napisao Niko Bjelovučić" (radi se o dr. Nikoli Zvonimiru Bjelovučiću, pravniku, povjesničaru, etnografu i političaru, 1882-1952.). Bjelovučić piše: "U doba ravnopravnosti izvojevane po pretsjdniku

Sl. 7. Promjer sadrenog predloška 230 mm, promjer reduciranog kovinskog odljeva 99 mm. Dolje inicijali I K.

Sl. 8. Promjer sadrenog predloška 260 mm.

Slika 7. O planiranom uvođenju banovinskog novca u Banovini Hrvatskoj, koji je trebao ponijeti i naziv kuna, razmjerno opširno i s reprodukcijama pronađenih predložaka pisao je Dalibor Brozović u knjizi *Kuna i lipa*, preslika stranice 21.

Nedvojbeno je da se izbor naziva banovac i kuna naslanjao na hrvatsku novčarsku tradiciju. U to je doba postojala i kuna, koju je kao budući hrvatski novac još 1934. zamislila, a i iskovala jednu srebrnu kovanicu, Ustaška organizacija u emigraciji. Ipak je teško zamisliti da bi banska vlast Banovine Hrvatske uzela takvo što od Ustaške organizacije s obzirom na tadašnje više nego neprijateljske odnose između vodstva Hrvatske seljačke stranke i ustaša. Iako za to nemam konkretnih dokaza, gotovo je nemoguće da oni koji su sa strane banske vlasti radili na uvođenju banovinskoga novca ne bi znali za ustašku odluku iz 1934. i tada iskovanu srebrnu kovanicu s obzirom na to da su o tome nedugo nakon njezina kovanja znali i imali ju u rukama i predstavnici jugoslavenskih vlasti.⁶⁷ Očito je dakle da su unatoč tome na

⁶⁷ Usp. Komunikaciju jugoslavenske vlade Vijeću Lige naroda od 30. studenog 1934. Inačica na engleskom jeziku pod naslovom „Communication from the Yugoslav government to the Council of

naziv kuna gledali kao na naziv koji je utemeljen u hrvatskoj novčarskoj tradiciji, odnosno na tada dobro poznatim podacima o slavonskom banovcu i kuni (kuni-nim kožama kao sredstvu plaćanja i kunovini ili marturini).

Kuna – od odluke Ustaške organizacije do novčane jedinice u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Kunu je Ustaša, hrvatska revolucionarna organizacija (UHRO) kao budući hrvatski novac uvela odredbom Glavnoga ustaškog stana od 30. ožujka 1934.⁶⁸ Kuna se dijelila na 100 banica, a ime „novcu jest ime prastaroga hrvatskoga novca. U vrijeme, kada je prije više od tisuću godina bila utemeljena nezavisna hrvatska država, rabilo se je kao platežno sredstvo, dakle kao novac, kod hrvatskoga naroda krzno od kune. Kako je poznato, kunino je krzno dobro, skupocjeno i uvijek u nepromjenjenoj cijeni, pa se je s njim mogla vršiti isplata za razna druga dobra (...). Krzno, napose od izvjesnih životinja, ima uvijek trajnu i stalnu vrijednost kao i zlatna kovina.

U hrvatskim zemljama bilo je dosta kuna, napose u Slavoniji, dočim u inim zemljama ih nije bilo u obilju, pa je i to bio od razloga, što se je u Hrvatskoj kunino krzno upotrebljavalo za platežno sredstvo, (...). Napose je kunama obilovala Slavonija, pa se zato i u slavonskom grbu nalazi kuna (...).

Hrvatski narod ima eto za svoj novac i svoje stare narodne historijske nazive, iz vremena hrvatske narodne i državne samostalnosti, dok mnogi drugi narodi i države toga nemaju, nego posuđuju imena od drugih naroda, kao što su Srbi nazvali svoj novac sa riječju Dinar, što je talijanska riječ ‘denaro’, a znači novac.

Eto zato su za hrvatski novac uzeti nazivi Kuna i banica.”⁶⁹

the League of nations with reference to the responsibility incurred by the Hungarian authorities in connection with terrorist activities directed against Yugoslavia” tiskana je kao publikacija pod naslovom *League of Nations: Request by the Yugoslav Government under Article 11, Paragraph 2, of the Covenant: Communication from the Yugoslav Government. Series of League of Nations Publications: VII. Political: 1934. VII. 14.* ([Ženeva], 1934). U istom nizu publikacija Lige naroda postoji i inačica na francuskom jeziku. Navod o kovanju kune u inačici na engleskom jeziku je na str. 10, a preslika lica i naličja kovanice na str. 29.

⁶⁸ Nisam imao uvid u izvorni tekst te odredbe, no spomenuta je u *Odredbi o rukovođenju sa hrvatskim kovanim novcem*, koju je Glavni ustaški stan donio 13. rujna 1934. Usp. „Važna Odredba o uporabi hrvat. Novca”, *Hrvatski domobran* (Buenos Aires), god. V, br. 172, 29. 9. 1934., 5 i „Hrvatski kovani novac”, *Nezavisna hrvatska država* (tiskara Glavnog ustaškog stana, Italija), god. II, br. 32, 1. 10. 1934., 3. Može se pretpostaviti da je dio odredbe od 30. ožujka 1934. prenesen u prilogu „Vrijednost za obračunavanje”, *Nezavisna hrvatska država* (tiskara Glavnog ustaškog stana, Italija), god. II, br. 23, 16. 5. 1934., 2. – O problematici određivanja kune kao buduće hrvatske novčane jedinice te kovanju srebrne kovanice od 5 kuna 1934. pisao je Krunoslav Mikulan, „O planiranom uvođenju kune kao službene valute u ustaškoj emigraciji 1934. godine”, *Numizmatičke vijesti* 57 (2015), br. 68: 131-137.

⁶⁹ „Hrvatski novac”, *Hrvatski domobran* (Buenos Aires), god. V, br. 157, 16. 6. 1934., 4.

12 Listopada 1935

PRISPJELE „KUNE” I HRV. MARKE

Znamo, da će se naši čitatelji osobito razveseliti, kada će čitati ovu vijest, da su konačno hrvatski novac Kuna i hrvatske marke prispjele. Kad smo ono pred godinu dana javili, da su izašle iz kovaničnice novac Kuna prvi hrvatski novac nakon vjekova svaki se je od srca poveseo i narudžbe su stizavale dnevno. Svaki je htio da vidi tu Kunu, toga simbola ekonomske snage buduće hrvatske države, svaki je htio, da imade jednog od prvih primjeraka toga novca, koji će danas sutra imati veliku historijsku vrijednost. Nažalost trebalo je prebroditi mnoge tehničke poteškoće, dok konačno nije prispjela Kuna na južnoameričko tlo, o ona se sada nalazi kod starješinstva na rasprodaji.

Kuna nije samo izazvala veliko veselje među iseljenim Hrvatima nego i u Domovini, kamo je uspjelo proturati veliki broj. Narod je s pravom vidio u tome znak, da je hrvatska država već na pragu! Naši čitatelji će se sjećati, da su Jevtićevi „poslanici“ u beogradskom parlamentu optuživali Mačekove kandidate, da su za vrijeme izborne kampanje najviše agitirali upravo s hrvatskim kunama pokazivajući ih narodu i tumačeći mu, kakó smo mi Hrvati već blizu ostvarenja naših narodnih ideala, jer eto iseljena naša braća na čelu s poglavnikom pobrinuše se, da imademo i svoj novac.

Ime Kuna je ime prastarog hrvatskog novca, još iz vremena, kada je bila utemeljena nezavisna hrvatska država u današnjoj našoj Domovini. U ono vrijeme upotrebjavala se kunina koža, koja je vrlo skupocjena, kao platežno sredstvo. Kuna je bila mnogo u Hrvatskoj osobito u Slavoniji (u slavonskom grbu kuna na plavom polju treći između dvije rijeke Save i Drave) dočim u drugim zemljama je nije bilo u obilju, pa je to razlog, da su i drugi narodi rado uzimali od Hrvata kunino krzno kao platežno sredstvo u zamjeni za druga dobra.

Banica je stariji sitni novac, što su ga kovali hrvatski banovi, a još te se i danas spominje u narodu.

Rhovno Starješinstvo je stoga i uzelo ove historijske nazive za novac, što drugi narodi nemaju. Tako na pr. Srbi uzeše ime za svoj dinar od Talijana (talijanska riječ denaro).

Za sada su kovani samo komadi od pet Kuna i to u srebru. Izgled novca je slijedeći. Na jednoj strani kao okvir starohrvatski pleter (hrvatsko vezivo, kao najznačajnija forma hrvatske pučke umjetnosti) u sredini nadpis 5

KUNA, ispod toga ustaški znak pa god kovanja.

Na drugoj strani u okviru nadpis ZA NEZAVISNU HRVATSKU DRŽAVU, a u sredini hrvatski grb, pa okolo klasje žita.

Jedna kuna vrjedn 0.404 arg. pesosa. Prema tome pet Kuna stoji 2.02.

Računavši ovdje troškove prevoza, to će se prodavati petokune po 2.50 pesosa.

Kako nije stigao velik broj ovih petokuna, a većina ih je naručeno već davno, to ostaje samo mala zaliha na rasprodaji. Stoga svaki, koji želi imati Kune, neka odmah naruči i pošalje odgovarajuću vrijednost u pesosima, jer nikome se ne će slati prije dok ne pošalje odgovarajuću svotu u ovdašnjem novcu ili bilo kojem drugom u promenu.

Ističemo to radi toga, jer Vrhovno starješinstvo nije moglo prije dobiti KUNE, dok nije položilo određenu svotu za Kune.

Zato, ako hoćeš biti u posjedu PRVOG HRVATSKOG NOVCA, a Ti odmah naruči, jer ćeš inače ostati bez njega.

HRVATSKE MARKE

S Kunama stigoše zajedno Hrvatske marke i to jedne po jednu Kunu, a druge po 50 banica. One po kunu su crvene boje, a po 50 banica su plave boje. Sliku od prvih donasmo u današnjem našem broju. Plave se u toliko razlikuju crvenih, što se hrvatski grb ne nalazi na hrv. teritoriji

ju — onom teritoriju, na kojemu će počivati buduća hrvatska država.

Ove hrvatske marke imaju više propagandni karakter. Zato kada šaljete listove i karte, dobro je uz marku dotične države istaviti i ove marke, da svijet vidi, zašto se mi Hrvati borimo i što hoćemo.

Marke će se prodavati nešto jeftinije od Kune. To jest one po jednu Kunu u vrijednosti po 30 cent. a one po 50 banica po 15 cent.

I marka je stiglo samo ograničen broj, a veliki je veći broj prije naručen, pa svaki koji želi imati marke, neka ih odmah naruči.

Slika 8. U uvođenju kune kao budućega hrvatskog novca te o kovanju kovanice od 5 kuna i ustaških promidžbenih naljepnica koje su nosile oznake vrijednosti u kunama i banicama izvještavao je ustaško-domobranski tisak, pa i buenosaireški tjednik *Hrvatski domobran* u broju od 12. listopada 1935. U tom prilogu nije zaboravljeno spomenuti kako naziv kuna potječe iz hrvatske prošlosti.

Prema tome je i UHRO, odnosno ustaški poglavnik Ante Pavelić koji je donosio takve odluke, naziv novca utemeljio na tada dobro poznatim podacima o kuni, odnosno kuninog koži (krznu) kao ekvivalentu novčane vrijednosti. On je kasnije u svojim memoarima tvrdio da je „zamislilo simbolički kovati srebrni novac u vrijednosti od 5 KUNA. Naziv, koji sam dao toj novčanoj jedinici, podsjećao je na poviestno ime *kuninog krzna*, što je bilo u dalekoj prošlosti plaćevno sredstvo u našoj domovini, osobito na dunavskom području, i to smatrano kao najzdravije plaćevno sredstvo. Slavonska pokrajina obilovala je tom dragocienom životinjom. Tako je i *kuna* ušla kao sastavni dio u grb te pokrajine, (...)”.⁷⁰

Ubrzo nakon donošenja odluke o uvođenju novca UHRO je dao iskovati srebrnu kovanicu od 5 kuna, a nazivi kuna i banica pojavili su se i na istodobno tiskanim ustaškim promidžbenim naljepnicama („poštanskim markama”).⁷¹

Na naličju kovanice bio je prikazan hrvatski šahirani grb s početnim srebrnim poljem okružen klasjem i natpisom „Za nezavisnu državu Hrvatsku”. Na licu kovanice okruženu tropletom otisnuti su vrijednost „5 kuna”, ustaški znak i godina kovanja „1934”. Poput kovanice, na crveno otisnutoj naljepnici („poštanskoj marki”) od 1 kune (druga naljepnica bila je vrijednosti 50 banica) stajao je natpis „Za nezavisnu državu Hrvatsku”. Na toj vrednoti prikazan je zemljovid zamišljene hrvatske države, u kojem je izveden hrvatski šahirani grb s početnim bijelim (srebrnim) poljem. Uz zemljovid su položena dva ustaška znaka, a polje naljepnice obrubljeno je tropletom.

Kovanice od 5 kuna i naljepnice s nazivima banica i kuna u doba kad su iskovane i otisnute bile su prvenstveno promidžbena izdanja. Iako za to nema izravne potkrepe u izvorima, držim sigurnim da je činjenica da je u travnju 1941. uspostav-

⁷⁰ Ante Pavelić, *Doživljaji III.* (Split: Naklada Bošković, 2008), 109. To je izdanje priređeno na temelju prijevoda Pavelićeva sina Velimira s talijanskoga izvornika. Godine 2015. objavljena su dva izdanja koja sadržavaju isti odlomak, no umjesto korijenskoga pravopisa prijevoda Pavelićeva sina riječ je o izdanjima na suvremenom hrvatskom jeziku. Prvo je objavljeno pod naslovom: Ante Pavelić, *Doživljaji* (Zagreb: Despot infinitus, 2015), a spomenuti je odlomak u novom prijevodu na str. 518. Drugo je izdanje ono objavljeno pod naslovom: Ante Pavelić, *Doživljaji: Kako sam osnovao Nezavisnu Državu Hrvatsku* (Zagreb: Despot infinitus, 2015), a spomenuti je odlomak na str. 21. U novom prijevodu u ta dva izdanja umjesto „Slavonska pokrajina” stoji „Slavenska pokrajina”, pa prijevod Velimira Pavelića držim pouzdanijim. Inače je Mikulan, „O planiranom uvođenju kune kao službene valute u ustaškoj emigraciji 1934. godine”, 132, koji navodi nastavak toga odlomka prema izdanju naslovljenom *Doživljaji: Kako sam osnovao Nezavisnu Državu Hrvatsku*, pogrešno naveo da je objavljen na str. 85, a ne na str. 21-22.

⁷¹ O uvođenju i kovanju kune 1934. te o spomenute dvije naljepnice pisao sam i u monografiji *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine* (Zagreb: Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2006), 211-213. Prema podacima do kojih su do jeseni 1934. došle jugoslavenske vlasti, kovanica od 5 kuna kovana je u mađarskoj državnoj kovnici u Budimpešti, usp. „Communication from the Yugoslav government to the Council of the League of nations with reference to the responsibility incurred by the Hungarian authorities in connection with terrorist activities directed against Yugoslavia”, 10 i 29.

ljena Nezavisna Država Hrvatska (NDH), koja je kao država u kojoj su na vlast došli poglavnik Ante Pavelić i Ustaša – hrvatski oslobodilački pokret (kako se od travnja 1941. nazivala dotadašnja Ustaška organizacija), prometnula odredbu iz ožujka 1934. u temelj na kojemu je izgrađena novčana jedinica nove države.

Uvid u tadašnje medije upućuje na to da u razdoblju od uspostave NDH do uvođenja kune kao nove novčane jedinice bar u javnosti nisu vođene nikakve rasprave o novome novcu, pa ni o njegovu nazivu. Ipak je već u drugoj polovini svibnja 1941. i u javnosti bilo poznato da će naziv biti kuna. Tada je, naime, objavljeno da je pri kraju rad na redovnim poštanskim markama, čije su vrijednosti određene u kunama. Do 20. svibnja već je bilo gotovo likovno rješenje maraka, a preslika vrednote sa slikom zagrebačke katedrale je i objavljena u tisku, pri čemu je istaknuto da je uspjele crteže „odobrio Poglavnik”.⁷² Može se pretpostaviti da su predradnje za izdavanje maraka, pa i Pavelićevo odobrenje, započele znatno prije spomenute objave, moguće još u travnju 1941., no očito je da nedugo po osnutku nove države nije bilo dvojbe da će naziv njezine novčane jedinice biti kuna.

Nekako u isto doba kad je objavljena vijest o izdavanju maraka, u javnosti je konačno objavljeno i da će naziv novoga novca biti kuna, koji „posiže iz srednjeg vijeka, kada je tamošnji narod upotrebljavao kožu od kuna kao plaćevno sredstvo”.⁷³

Naposljetku je početkom srpnja 1941. donesena *Zakonska odredba o novcu Nezavisne Države Hrvatske*, u čijem je § 1. propisano da je u „Nezavisnoj Državi Hrvatskoj novčana jedinica Kuna (Kn). Ona se dijeli na 100 (stotinu) banica”.⁷⁴ Prve novčanice koje su stavljene u optjecaj 26. srpnja 1941., one od 100 i 1.000 kuna, nosile su nadnevak izdavanja 26. svibnja 1941., pa je i to posredni dokaz da se na njihovu izdavanje počelo raditi znatno prije.⁷⁵

Zakonska odredba od 7. srpnja 1941. i stavljanje prvih novčanica kune u optjecaj nisu u javnosti obrazloženi u većoj mjeri, no bilo je jasno da je kao i u odredbi od 30. ožujka 1934. temeljni razlog odabira naziva kuna bio pojam kune, kunina krzna ili kože, kao ekvivalenta novčane vrijednosti u srednjem vijeku: „I Hrvatska Država sretno je izabrala svoj novac – kunu. Ta nas riječ podsjeća na našu

⁷² „Izrađuju se prve redovne hrvatske marke”, *Hrvatski narod* (Zagreb), god. III, br. 98, 21. 5. 1941., 5.

⁷³ „Hrvati dobili svoj novac”, *Nezavisna hrvatska država* (Pittsburgh), god. VIII, br. 23, 7. 6. 1941., 1. U vijesti za koju je označeno da potječe iz Berlina i da su ju „prošli tjedan američke novine donijele” objavljeno je da novac „koji je uveden u Hrvatskoj, biti će kovan i tiskan u Njemačkoj”. Iako je do kovanja prve kovanice došlo tek 1944., novčanice su stvarno tiskane u tiskari Giesecke & Devrient u Leipzigu.

⁷⁴ „Zakonska odredba o novcu Nezavisne Države Hrvatske” od 7. srpnja 1941. proglašena je u: *Narodne novine: službeni list Nezavisne Države Hrvatske* (Zagreb), god. CV, br. 70, 8. 7. 1941.

⁷⁵ Taj je nadnevak kao nadnevak izdavanja novčanica prvi put naveden u § 4. prethodno spomenute Zakonske odredbe od 7. srpnja 1941., no s obzirom na to da su prve novčanice stavljene u optjecaj dvadesetak dana kasnije, može se pretpostaviti da je ministar narodnoga gospodarstva Lovro Sušić tu odluku stvarno donio toga dana.

slavnu prošlost, kada se u hrvatskoj državi u prometu služilo krznom kune kao plaćevnim sredstvom.”⁷⁶

Slika 9. U uvođenju kune kao novog hrvatskog novca, koji svoj naziv vuče iz „slavne prošlosti“, u ljeto 1941. izvijestio je sav tisak u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Ovaj je prilog objavljen u zagrebačkom tjedniku *Ustaša* 10. kolovoza 1941.

Do svršetka rata NDH, odnosno Hrvatska državna banka kao emisijska ustanova, u optjecaj je pustila ukupno 13 različitih papirnatih novčanica kune. Pripremljene su, ali zbog različitih razloga nisu u optjecaj puštene još četiri novčanice,

⁷⁶ „Hrvatski novac u prometu”, *Ustaša* (Zagreb), god. XI, br. 6, 10. 8. 1941., 14.

što čini ukupno 17 novčanica NDH.⁷⁷ Pa ipak, unatoč nazivu novca, nijedna na sebi nije ponijela i lik kune.

To je bilo namijenjeno kovanome novcu, no u NDH je, kako je spomenuto, u optjecaju *de facto* bila tek jedna kovanica, ona od 2 kune iz 1944. godine. Ostale kovani- ce koje su pripremane nikada nisu došle u optjecaj, iako se na bar nekima od njih radilo već u prvim mjesecima postojanja NDH. Svi poznati modeli i otkovi pred- loženih kovanica rad su kipara i medaljera Ive Kerdića. Prva kovanica, odnosno njezin predložak u gipsu, prikazana javnosti bila je ona od 2 kune, koja je izložena na *Prvoj izložbi hrvatskih umjetnika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, održanoj u Zagrebu od 9. do 30. studenog 1941.⁷⁸ Nije poznat razlog zbog kojega kovani novac nije pušten u optjecaj sve do 1944., a i tada puštena kovanica bila je vrlo skromne izrade, što na prvi pogled upućuje na nastojanja da se uštedi na kovini potrebnoj za njezinu izradu.⁷⁹ Opće je mjesto da je ubrzo nakon puštanja u optjecaj kuna zbog gospodarskih poteškoća prouzročenih ratom osjetno gubila na vrijednosti. Pritom je kovanje novca već zbog količine kovine potrebne za njegovu izradu prilično skup pothvat, iako je u optjecaju sve do potkraj 1942. bio jugoslavenski kovani novac od 25 i 50 para te 1 i 2 dinara te je bar dio kovine bilo moguće pribaviti povlačenjem toga novca iz optjecaja.⁸⁰ Tek su tada istodobno donesene „Zakonska odredba o Dr- žavnoj kovnici” i „Zakonska odredba o izdavanju sitnog novca Nezavisne Države Hrvatske”, no već je u ovoj posljednjoj bilo propisano da se do izdavanja kovanoga novca privremeno u optjecaj pušta papirnati sitni novac.⁸¹ To se i dogodilo te su naposljetku u optjecaj puštene tri vrednote takva novca.⁸²

⁷⁷ Sve je novčanice, one puštene u optjecaj i one pripremljene, kataloški opisao i ilustracijama u koji opremio Dolenc, *Hrvatska numizmatika*, 149-154. Među njima su i tri sitne papirnate novčanice grada Zagreba s nadnevkom izdanja 1. rujna 1942.

⁷⁸ Osim što je prikazana na izložbi, reprodukcija lica i naličja predložka objavljena je i u katalogu izložbe pod naslovom *Prva izložba hrvatskih umjetnika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* (Zagreb, 1941), 50.

⁷⁹ Formalno su u optjecaj puštene dvije kovanice, od 1 i 2 kune, no prvospomenuta je očito puštena u vrlo malim količinama i vrlo je rijetka te gotovo da i nije bila u optjecaju. Dolenc, *Hrvatska numiz- matika*, 86, tu kovanicu svrstava u pokusne otkove novca te ju je označio iznimno rijetkom (inačicu u niklu ocjenom rijetkosti R 4, a onu od bakra ocjenom R 5). Prva ocjena govori o tome da je sačuvano najviše 20 komada toga novca, a druga da je sačuvano najviše 5 komada.

⁸⁰ Taj je novac povučen iz optjecaja po § 5. „Naredbe Ministarstva državne riznice od 15. listopada 1942. broj 33.460 o stavljanju u kolanje sitnih novčanica Nezavisne Države Hrvatske” (proglašena u: *Narodne novine: službeni list Nezavisne Države Hrvatske*, god. CVI, br. 238, 21. 10. 1942.). Prema toj naredbi, spomenute vrednote jugoslavenskoga kovanog novca prestale su biti zakonskim platežnim sredstvom u NDH 31. prosinca 1942.

⁸¹ Prvospomenuta odredba donesena je 30. rujna 1942. i proglašena u: *Narodne novine: službeni list Nezavisne Države Hrvatske*, god. CVI, br. 221, 1. 10. 1942., a „Zakonska odredba o izdavanju sitnog novca Nezavisne Države Hrvatske” donesena je 25. rujna 1942. i proglašena u: *Narodne novine: služ- beni list Nezavisne Države Hrvatske*, god. CVI, br. 228, 9. 10. 1942. U § 3. ovlašten je državni rizničar „da privremeno dok ne bude u kolanju dovoljna količina sitnog kovanog novca može staviti u kolanje sitni papirni novac od 5, 2, 1, 0.50 i 0.25 kuna”.

⁸² Te su novčanice puštene u optjecaj na temelju spomenute „Naredbe Ministarstva državne riznice od 15. listopada 1942. broj 33.460 o stavljanju u kolanje sitnih novčanica Nezavisne Države Hrvatske”.

KERDIĆ IVO

NOVI NOVAC N.D.H.

Slika 10. Jedan od prvih Kerdićevih predložaka za kovani novac NDH, u ovom slučaju kovanicu od 2 kune, bio je u jesen 1941. izložen na Prvoj izložbi hrvatskih umjetnika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj održanoj u Zagrebu. Reprodukcijska predložka preuzeta je iz istoimenog kataloga izložbe.

Prema tome, nije se odustalo od izrade kovanoga novca, no cijeli je postupak znatno produljen. Brozović je pritom istaknuo da je inflacija bila ta koja je „prisilila vlasti da otkuju sitne i neugledne cinčane novce od 1 i 2 kune (...)”.⁸³ Iako nije naveo izvor za to, dodao je da je novac (Kerdićevi predlošci) „već bio posve spreman za kovanje u potrebnim količinama te puštanje u optjecaj, a do toga nije došlo ne zato što nije imao režimskih oznaka, nego zato što je inflacija oduzela smisao tomu poslu pa se od njega moralo odustati”.⁸⁴ Ipak se postavlja pitanje zbog čega 1944. nisu otkovane već pripremljene i pokusno kovane vrednote od

⁸³ Brozović, *Kune i lipe*, 24.

⁸⁴ Brozović, *Kune i lipe*, 32.

1 i 2 kune. One su se po promjeru i težini tek neznatno razlikovale od u optjecaj puštene cinčane kovanice od 2 kune, za koju je bez obzira na jednostavnost izgleda ipak trebalo izraditi posve novo likovno rješenje, reducirati ga i pripremiti za kovanje, što je samo po sebi iziskivalo dodatne troškove.⁸⁵

Može se pretpostaviti da inflacija i ušteda na količini kovine nisu bile presudni razlog zbog čega nisu izabrani Kerdićevi već pripremljeni predlošci, nego je po svojoj prilici problem ležao u njihovu likovnom rješenju. Teško da je bilo sporno to što su one od 1 i 2 kune na naličju sadržavale lik kune, no njihov izgled upućuje na to da Kerdić gotovo ni na jednoj kovanici nije predvidio stavljanje državnoga grba NDH, koji se sastojao od šahiranoga štita sa 25 bijelih i crvenih polja s početnim bijelim poljem i crvene tropletne vitice u kojoj se nalazilo plavo slovo „U” kao stilizirani znak vladajućega Ustaškog pokreta.⁸⁶ Već je predložak spomenute kovanice izložene u studenome 1941. potkrepa te tvrdnje. Grb prikazan na njezinu naličju je hrvatski šahirani grb od 25 polja s ispupčenim početnim poljem, koje zbog toga treba protumačiti kao crveno. Kasnije je Kerdić izradio još najmanje četiri predloška za naličje te vrednote, najmanje dva s istovjetnim grbom kao na spomenutom predlošku iz studenoga 1941.⁸⁷ Na jednom predlošku šrafure nedvojbeno pokazuju grb s početnim bijelim poljem, no bez tropletne vitice kao integralnoga dijela grba NDH. Tek na predlošku kovanice od 25 banica umetnuo je Kerdić ustaški znak. Na jednom predlošku kovanice od 1 kune upotrijebio je tropletnu viticu na koju je položio grb, za koji se može reći da počinje prvim crvenim poljem i koji prekriva polje vitice te moguće slovo „U” nije vidljivo.⁸⁸

⁸⁵ Dolenc, *Hrvatska numizmatika*, 86, navodi da je cinčana kovanica od 2 kune bila promjera 19 mm i težine 2,25 grama. Pokusni otkov kovanice od 1 kune (Dolenc ga je opisao na str. 87) bio je promjera 21 mm, a inačica kovana u cinku težila je 2 grama. Dolenc je na str. 87 donio opis kovanice od 2 kune, koja je po izgledu odgovarala spomenutom Kerdićevu predlošku iz studenoga 1941. Ta je kovanica bila promjera 23 mm, a inačica u aluminiju težila je 1,70 grama. Može se pretpostaviti da bi inačica u cinku kao kovina težoj od aluminija težila nešto više, no po svojoj prilici ne mnogo više od one puštene u optjecaj.

⁸⁶ Niz preslika lica i naličja više predložaka te njihove opise donijeli su Brozović, *Kune i lipe*, 23-25, 32-39 i Dolenc, *Hrvatska numizmatika*, 86-87, 89. – Pred kraj rata kovana su doduše četiri različita zlatnika s iskazanom vrijednošću od 500 kuna, za koje se po likovnom rješenju može tvrditi da su Kerdićev rad. Lica dviju kovanica s prikazom žetelice u pokleku sa snopom žita istovjetna su rješenju lica za 2 kune iz studenoga 1941. Jedno naličje ima oznaku vrijednosti 500 kuna okruženu tropletom u čijem je podnožju izveden državni grb NDH. Drugo naličje ima istovjetnu oznaku vrijednosti koja je okružena žitnim vijencem i grbom s početnim crvenim poljem istovjetnima na predlošku od 2 kune iz studenoga 1941. Ostale dvije inačice zlatnika od 500 kuna imaju istovjetne dvije različite inačice naličja. Na licu obje inačice lik je poglavnika Ante Pavelića, također u izvedbi Ive Kerdića. Taj je lik istovjetan liku kakav je Kerdić izradio za lice Kolajne poglavnika Ante Pavelića za hrabrost, koja se počela dodjeljivati tijekom 1942. godine. Usp. o toj kolajni: Boris Prister, *Odlikovanja Nezavisne Države Hrvatske iz zbirke dr. Veljka Malinara* (Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1997), 44-47.

⁸⁷ Preslike i opise svih predložaka kovanica od 2 kune donijeli su Brozović, *Kune i lipe*, 24, 38 i Dolenc, *Hrvatska numizmatika*, 87, 89.

⁸⁸ Usp. uspjelu reprodukciju naličja te kovanice kako ju je donio Brozović, *Kune i lipe*, 37.

Vrlo brzo nakon toga, propašću NDH u proljeće 1945., nestala je i kuna kao novčana jedinica.

Zaključak

Kuna se kao novčana jedinica ponovo pojavila 1993., kad je dotadašnji naziv novca hrvatska kruna zamijenjen nazivom kuna, koja se dijelila i još uvijek dijeli na 100 lipa. Višekratno spomenuta Brozovićeva knjiga bila je odgovor, i to službeni – s obzirom na to da je izdavač bila Narodna banka Hrvatske, današnja Hrvatska narodna banka – na sve dvojbe o odabranome nazivu novca Republike Hrvatske. Na prethodnim stranicama ovoga rada to su izdanje i argumenti koji su u njemu navedeni obilno preneseni, pa treba sažeti da su unatoč dvojbama zbog postojanja kune u doba NDH prevladali argumenti koji se temelje na mnogo starijoj tradiciji korištenja kune, odnosno kunina krzna i kože kao obračunskoga novca, istoga shvaćanja pojma kune u podavanju/porezu marturini/kunovini tijekom više stoljeća u srednjem vijeku te na više od stoljeća prisutnosti lika kune na slavonskim banovcima. Kako je razloženo na prethodnim stranicama, ona je na tome novcu predstavljala oznaku vrijednosti novca, a ne heraldički simbol. Pritom treba ponoviti da je niz starijih autora pojavu lika kune na banovcima povezivao sa slavonskim grbom. Iako držim da to nije slučaj, lik kune na novcu i na grbu imaju poveznicu, odnosno mislim da se upravo kuna s banovaca preobrazila u temelj slavonskoga grba, čiji najstariji prikazi potječu iz sredine 15. stoljeća. Naposljetku je Vladislavova grbovnica kojom je 1496. podijeljen slavonski grb za daljnja stoljeća u osnovi odredila njegov izgled, koji se zadržao i u suvremenom grbu Republike Hrvatske. Kuna je prema tome kao simbol, prvobitno kao pojam obračunskoga novca i ekvivalent novčane vrijednosti, a najkasnije od 15. stoljeća i kao heraldički simbol, u kontinuitetu prisutna već više od tisuću godina. Smatram zbog toga posve opravdanim držati taj pojam istoznačnicom za pojam hrvatskoga novca, koji će od početka 2023. godine kao simbol biti prisutan i na naličju hrvatske kovanice od 1 eura.

Neobjavljeni izvori

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 2 – Sabor Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Povlastice Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije

Objavljeni izvori i literatura

Andrić, Stanko. „Upravna zasebnost i društvene osobitosti srednjovjekovne Slavonije”. U: *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102. –1918.*, uredio Milan Kruhek, 89-94. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004.

Bagarić, Marina; **Damjanović**, Dragan; **Sudec Andreis**, Iva; **Vugrinec**, Iva, ur. *Ars et virtus. Hrvatska – Mađarska: 800 godina zajedničke kulturne baštine*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori; Hungarian National Museum, 2020.

Bali, Tomislav. *Slavonski meandar: prostor i pojam Slavonije u XIII. stoljeću*. Zagreb: Srednja Europa, 2014.

Banac, Ivo. *Grbovi, biljezi identiteta*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1992.

„Banovac”. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”. Pristup ostvaren 3. 3. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5735>.

Belostenec, Ivan. *Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatum aerarium*, svezak 2. Zagreb: Typis Joannis Baptistae Weitz, 1740. Pristup ostvaren 5. 3. 2022. Digitalizirana inačica dostupna na: <http://library.foi.hr/knjige/knjiga.aspx?C=2379>.

Benažić, Aleksandar. „Podrijetlo simbola kune na hrvatskom novcu” (I): *Numizmatičke vijesti* 43 (2001), br. 54: 74-109; (II): *Numizmatičke vijesti* 44 (2002), br. 55: 97-121; (III): *Numizmatičke vijesti* 45 (2003), br. 56: 139-187; (IV): *Numizmatičke vijesti* 46 (2004), br. 57: 99-134; (V): *Numizmatičke vijesti* 47 (2005), br. 58: 121-133; (VI): *Numizmatičke vijesti* 48 (2006), br. 59: 111-128.

Benažić, Aleksandar. „Simbolika hrvatskih banovaca”. *Numizmatičke vijesti* 59 (2017), br. 70: 137-155.

Bojničić, Ivan. „Grbovnica kraljevine ‘Slavonije’”. *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva* (N. S.) I (1895), br. 1: 14-22.

Božić, Mate; **Ćosić**, Stjepan. *Hrvatski grbovi: geneza, simbolika, povijest*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2021.

Božić, Mate; **Ćosić**, Stjepan. „Nastanak hrvatskih grbova – podrijetlo, povijest i simbolika od 13. do 16. stoljeća”. *Gordogan* 15 (34) (2017), br. 35-36 (79-80): 22-68.

Brozović, Dalibor. *Kune i lipa: novac Republike Hrvatske.* Zagreb: Narodna banka Hrvatske, 1994.

Brozović, Dalibor. *The Kuna and the Lipa: The Currency of the Republic of Croatia.* Zagreb: National Bank of Croatia, 1994.

Čosić, Stjepan. *Ideologija rodoslovlja: Korjenić-Neorićev grbovnik iz 1595.* Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku; Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2015.

Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Ungarn, Band I. Beč: Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1888.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, svezak III: Listine godina 1201-1235, sabrao i uredio T. Smičiklas. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1905.

Dolenec, Irislav. *Hrvatska numizmatika od početaka do danas: kovani novac, papirni novac, radne marke, privatna izdanja kovanog novca – žetoni.* Zagreb: Prvi hrvatski bankovni muzej Privredne banke Zagreb, 1993.

Farbaky, Péter, ur. *Matthias Corvinus, the King: tradition and renewal in the Hungarian Royal Court, 1458-1490: exhibition catalogue: Budapest History Museum, 19 March 2008 – 30 June 2008.* Budimpešta: Budapest History Museum, 2008.

Filipović, Emir O. „Grbovnik Virgila Solisa i ilirska heraldika”. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 41 (2009), br. 1: 187-199.

Grgin, Borislav. „Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku”. U: *Hrvatske županije kroz stoljeća*, uredio Franko Mirošević, 21-38. Zagreb: Školska knjiga, 1996.

Herkov, Zlatko. *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, svezak 1 i 2.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1956.

Horvat, Josip. *Povijest Hrvata kroz 1000 godina, II. izdanje.* Zagreb: Ante Velzek, 1939.

„Hrvati dobili svoj novac”. *Nezavisna hrvatska država* (Pittsburgh), god. VIII, br. 23, 7. 6. 1941., 1.

„Hrvatski kovani novac”. *Nezavisna hrvatska država* (tiskara Glavnog ustaškog stana, Italija), god. II, br. 32, 1. 10. 1934., 3.

„Hrvatski novac”. *Hrvatski domobran* (Buenos Aires), god. V, br. 157, 16. 6. 1934., 4.

„Hrvatski novac u prometu”. *Ustaša* (Zagreb), god. XI, br. 6, 10. 8. 1941., 14.

„Izrađuju se prve redovne hrvatske marke”. *Hrvatski narod* (Zagreb), god. III, br. 98, 21. 5. 1941., 5.

Jareb, Mario. *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine.* Zagreb: Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2006.

Klaić, Vjekoslav. *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, svezak 1: Prvo doba: Vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi; Drugo doba: Vladanje kraljeva Arpadovića.* Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1899.

Klaić, Vjekoslav. *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća, svezak 2: Dio prvi. Treće doba: Vladanje kraljeva iz različitih porodica (1301-1526), knjiga 1: Anžuvinci i Sigismund do gubitka Dalmacije (1301-1409).* Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1900.

Klaić, Vjekoslav. „Marturina: Slavonska daća u srednjem vijeku”. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razredi historičko-filološki i filozofičko-juridički*, knjiga 62 (1904) = knjiga 157: 114-213.

Klaić, Vjekoslav. *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, svezak 2: Dio treći. Treće doba: Vladanje kraljeva iz različitih porodica (1301-1526), knjiga 3: Doba kralja Matijaša Korvina i Jagelovića (1458-1526).* Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1904.

Klaić, Vjekoslav. „Hrvatski sabori do godine 1790.” U: *Zbornik Matice hrvatske: hrvatskome narodu, njegovima prošlim naraštajima na spomen sadašnjima i budućim na pobudu o tisućoj godišnjici hrvatskog kraljevstva*, uredio Filip Lukas, 249-310. Zagreb: Matica hrvatska, 1925.

Kolar Dimitrijević, Mira. *Povijest novca u Hrvatskoj od 1527. do 1941. godine.* Zagreb: Hrvatska narodna banka, 2013.

Koprek, Ivan, ur. *Religije i novac: Zbornik radova međunarodnog simpozija održanog u Zagrebu 11. prosinca 2004.* Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 2005.

Kottra, György Cs. *Magyar zászlók: A honfoglalástól napjainkig.* Budimpešta: Kossuth Kiadó, 2011.

Krasnov, Gjuro. „Kerdićevi modeli novaca u vrijeme Banovine Hrvatske”. *Numizmatika: numizmatičke vijesti Hrvatskoga numizmatičkog društva [U povodu 60 godina postojanja i rada]* VII (1988), br. I : 62-66.

„Kratka istorija novčanih sistema Kraljevine [Srba, Hrvata i Slovenaca]”. U: *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1921-1922: Almanah*, svezak I, g. 1921.-1922., deo I., II., III., sastavio i uredio Viktor Manakin. Zagreb, s. a.

Kruhek, Milan, ur. *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102. –1918.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004.

Kumorovitz, Lajos Bernát. „Mátyás király pecsétjei” („Matijini kraljevski pečati”). *Turul: Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye* (1932), 1/4. Pristup ostvaren 5. 3. 2022.

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1932-167D2/1932-14-167D3/matyas-kiraly-pecsetjei-167E8/>

Kušan, Jakša. *Nauk o državi za III. i IV. razred građanskih škola svih smjerova*. Zagreb: Izdanje Nakladnog zavoda Banovine Hrvatske, 1941.

Kužić, Krešimir. „Wappen des mittelalterlichen Adels aus Zagora”. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru* 40 (1998): 43-64.

League of Nations: Request by the Yugoslav Government under Article 11, Paragraph 2, of the Covenant: Communication from the Yugoslav Government. Series of League of Nations Publications: VII. Political: 1934. VII. 14. Ženeva, s. a. [1934].

Lukas, Filip, ur. *Zbornik Matice hrvatske: hrvatskome narodu, njegovima prošlim naraštajima na spomen sadašnjima i budućim na pobudu o tisućoj godišnjici hrvatskog kraljevstva*. Zagreb: Matica hrvatska, 1925.

Ljubović, Blaženka; **Ljubović**, Enver. *Grbovi i natpisi na kamenim spomenicima grada Senja*. Senj: Senjsko književno ognjište, 1996.

Margetić, Lujo. „Državnopravni položaj Hrvatske u doba Krbavske bitke”. U: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, uredio Dragutin Pavličević, 28-35. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997.

„Marturina”. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”. Pristup ostvaren 21. 2. 2022.

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39217>

Mikulan, Krunoslav. „O planiranom uvođenju kune kao službene valute u ustaškoj emigraciji 1934. godine”. *Numizmatičke vijesti* 57 (2015), br. 68: 131-137.

Mimica, Bože. *Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske (IV. st. pr. Krista – 1918.) = Numismatik auf dem historischen Boden Kroatiens (IV. Jh. v. Chr. – 1918.)*, II. izdanje. Rijeka: Vitagraf, 1994.

Mirnik, Ivan. „Kuna na hrvatskim grbovima i na hrvatskom srednjovjekovnom novcu”. *Veterinarska stanica: znanstveno-stručni veterinarski časopis* 25 (1994), br. 4: 233-236.

Mirnik, Ivan. „Najsitnija kulturna dobra: novac i njegova uloga u srednjovjekovnoj Hrvatskoj i Slavoniji”. *Crkvena kulturna dobra: Analecta* 6 (2008): 125-143.

Mirošević, Franko, ur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga, 1996.

„Naredba Ministarstva državne riznice od 15. listopada 1942. broj 33.460 o stavljanju u kolanje sitnih novčanica Nezavisne Države Hrvatske”. *Narodne novine: službeni list Nezavisne Države Hrvatske* (Zagreb), god. CVI, br. 238, 21. 10. 1942.

Omerbašić, Ševko. „Islam i novac”. U: *Religije i novac: Zbornik radova međunarodnog simpozija održanog u Zagrebu 11. prosinca 2004.*, uredio Ivan Koprek, 77-88. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 2005.

Pavelić, Ante. *Doživljaji III*. Split: Naklada Bošković, 2008.

Pavelić, Ante. *Doživljaji*. Zagreb: Despot infinitus, 2015.

Pavelić, Ante. *Doživljaji: Kako sam osnovao Nezavisnu Državu Hrvatsku*. Zagreb: Despot infinitus, 2015.

Pavličević, Dragutin, ur. *Krbavska bitka i njezine posljedice*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997.

Peić Čaldarović, Dubravka; Stančić, Nikša. *Povijest hrvatskoga grba: hrvatski grb u mijenama hrvatske povijesti od 14. do početka 21. stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga, 2011.

Prelog, Milan. „Grbovi”. U: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, knjiga I: A–H. Zagreb, [1926].

Prister, Boris. *Odlikovanja Nezavisne Države Hrvatske iz zbirke dr. Veljka Malinara*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1997.

Prva izložba hrvatskih umjetnika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Zagreb, 1941.

Ráczy, György. „Second Privy Seal of King Matthias (1464-1490)”. U: *Matthias Corvinus, the King: tradition and renewal in the Hungarian Royal Court, 1458-1490: exhibition catalogue: Budapest History Museum, 19 March 2008 – 30 June 2008.*, uredio Péter Farbaký, Budimpešta: Budapest History Museum, 2008.

Rengjő, Ivan. „Početak kovanja slavonskih banovaca”. *Obol* 30 (1977): 41-48.

Rupp, Iacobus. *Numi Hungariae Hactenus Cogniti, Quos Delineatos, Ac E Monumentis Historico-Numaris Illustratos. Periodus Arpadiana*. Budim: Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1841.

Rupp, Iacobus. *Numi Hungariae Hactenus Cogniti, Quos Delineatos, Ac E Monumentis Historico-Numaris Illustratos. Periodus Mixta*. Budim: Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1846.

Smajlagić, Robert. „Nepoznati slavonski banski denar hercega Stjepana Anžvinca”. *Numizmatičke vijesti* 54 (2012), br. 65: 47-52.

Smičiklas, Tade. *Povijest hrvatska*, dio 1: *Od najstarijih vremena do godine 1526*. Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1882.

Solovjev, Aleksandar. „Postanak ilirske heraldike i obitelj Ohmučević”. *Glasnik Skopskog naučnog društva XII* (1932): 79-125.

Solovjev, Aleksandar. *Istorija srpskog grba*. Beograd: Catena Mundi, 2014.

Šišić, Ferdo. *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb: Izdano troškom Naklade školskih knjiga, 1925.

Šourek, Danko. „Budimski dvor i hrvatska renesansa”. U: *Ars et virtus. Hrvatska – Mađarska: 800 godina zajedničke kulturne baštine*, uredili Marina Bagarić, Dragan Damjanović, Iva Sudec Andreis i Petra Vugrinec, 120-133. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori; Hungarian National Museum, 2020.

Šourek, Danko. „Renesansne ploče s grbovima Matijaša Korvina i Aragonaca iz nekadašnjega kaštela u Senju”. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 52 (2020), br. 3: 203-224.

Štefan, Luka. „Moneta regis pro Sclavonia from the Mekiš-Zgruti hoard”. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 52 (2019), br. 1: 179-212.

Truhelka, Ćiro. „Slavonski banovci (prinos hrvatskoj numismatici)”. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 9 (1897), br. I/III: 1-160.

„Važna Odredba o uporabi hrvat. Novca”. *Hrvatski domobran* (Buenos Aires), god. V, br. 172, 29. 9. 1934., 5.

„Vrijednost za obračunavanje”. *Nezavisna hrvatska država* (tiskara Glavnog ustaškog stana, Italija), god. II, br. 23, 16. 5. 1934., 2.

„Zakon o grbu, zastavi i himni Republike Hrvatske te zastavi i lenti predsjednika Republike Hrvatske”, 21. prosinca 1990. *Narodne novine: službeni list Republike Hrvatske* (Zagreb), br. 55, 21. 12. 1990. Pristup ostvaren 15. 3. 2022.

https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_55_1067.html.

„Zakon o izmjenama Zakona o Narodnoj banci Hrvatske”, 29. srpnja 1993. *Narodne novine: službeni list Republike Hrvatske* (Zagreb), br. 79, 30. 8. 1993. Pristup ostvaren 15. 3. 2022. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_08_79_1607.html.

„Zakon o Narodnoj banci Hrvatske”, 4. studenog 1992. *Narodne novine: službeni list Republike Hrvatske* (Zagreb), br. 74, 4. 11. 1992. Pristup ostvaren 15. 3. 2022. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1992_11_74_1966.html.

„Zakonska odredba o novcu Nezavisne Države Hrvatske”, 7. srpnja 1941. *Narodne novine: službeni list Nezavisne Države Hrvatske* (Zagreb), god. CV, br. 70, 8. 7. 1941.

„Zakonska odredba o izdavanju sitnog novca Nezavisne Države Hrvatske”, 25. 9. 1942., *Narodne novine: službeni list Nezavisne Države Hrvatske*, god. CVI, br. 228, 9. 10. 1942..

*Mario Jareb**

The Croatian Kuna as a Symbol of Monetary Value and a Heraldic Symbol in Past and Present

Summary

The paper gives an overview of the use of the term *kuna* as an equivalent of monetary value and an accounting currency since the Middle Ages, with a discussion of the original transaction in marten (Croat. *kuna*) skins and its mention in a 12th-century source. The tax called *marturina* / *kunovina* is briefly mentioned as much has been written about it in historiography. The paper further focuses on the appearance of the marten on coins, the Slavonian banovac, on the obverse where the effigy represented the value. Almost more than a century from the appearance of the marten on the banovac, the marten became the symbol of the country and was later featured in the coat of arms of Slavonia. Due to this, the marten remained permanently present in public from its oldest recorded appearance in the 15th century to the present day. The notion of the marten as an equivalent of monetary value was revived in a series of historiographical works written in the late 19th century. It was on this basis that the Ustasha organization made a decision in 1934 to introduce the kuna as the Croatian currency, and the same name was considered in the Banate of Croatia. Based on these reasons, it was introduced as the basic monetary unit in the Independent State of Croatia. The Kuna reappeared as currency in the Republic of Croatia in 1993 (it was put into circulation in 1994), whereby its introduction was accompanied by debates precisely because it had been used in the Independent State of Croatia. Similar public debates resulted from the decision to place the marten on the national side of the 1-Euro coin.

Keywords: Croatian Kuna, marten, monetary equivalent, accounting currency, marten skins, *marturina*, Slavonian banovac, coat of arms of Slavonia, Ustasha organization, Independent State of Croatia, Banate of Croatia, Republic of Croatia

* Mario Jareb, Croatian Institute of History, Opatička 10, 10 000 Zagreb, Croatia, E-mail: m_jareb@yahoo.com